

ANALIZA NORMATIVNOG I INSTITUCIONALNOG OKVIRA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

Dr Milica Kolaković-Bojović

Dr Ivana Stevanović

Vladimir Vukićević, MA

Beograd 2022.

Sadržaj

Rezime.....	4
I deo:	6
ANALIZA USKLAĐENOSTI KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA.....	6
Uvod.....	7
Deo I: Predmet i metodološki okvir analize	7
Deo II: Sumarna ocena usklađenosti krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta	16
1. Opšta pitanja od značaja za maloletne učinioce, žrtve i svedoke krivičnih dela	16
1.1. Pojam deteta (način na koji je ovaj pojam definisan u zakonodavstvu).....	16
1.2. Poseban krivičnopravni tretman dece (obaveza propisivanja posebnog krivičnog režima za maloletnike u nacionalnom zakonodavstvu).....	19
1.3. Najbolji interes deteta (kao eksplicitno propisano načelo i kao horizontalni princip)	19
1.4. Obavezna specijalizacija procesnih subjekata	20
1.5. Pravo na integritet i dostojanstvo deteta	20
1.6. Isključenje javnosti i zaštita privatnosti u postupcima u kojima se dete pojavljuje kao učinilac, oštećeni ili svedok.....	22
2. Maloletni učinioci krivičnih dela	22
2.1. Starosna granica krivične odgovornosti.....	22
2.2. Hitnost postupka i diverzioni modeli i forme postupka.....	23
2.3. Primena pritvora, odnosno lišenja slobode prema maloletnicima.....	24
2.4. Pravo deteta da bude saslušano u postupku (uključujući modifikacije procesnih pravila koja se odnose na saslušanje kao radnju dokazivanja).....	25
2.5. Pravo na informisanje i aktivno učešće u postupku.....	26
2.6. Pravo na obaveznu stručnu odbranu i zastupanje.....	26
2.7. Posebno prilagođene krivične sankcije i mere.....	27
3. Maloletnici kao oštećeni/žrtve krivičnih dela	28
3.1. Pojam žrtve	28
3.2. Pravo žrtve na informisanje, pravo da izrazi svoje mišljenje i stavove i aktivno učestvuje u postupku	31
3.3. Besplatna pravna pomoć	33
3.4. Zaštita od sekundarne i ponovljene viktimizacije tokom postupka i pravo na bezbednost	33

3.5. Pravo na podršku	34
3.6. Pravo žrtve na reparaciju	35
4. Primena opštih instituta materijalnog krivičnog prava.....	37
5. Inkriminacija i kažnjavanje za krivična dela učinjena na štetu deteta	41
Deo III: Preporuke za dalje usklađivanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta	46
II deo:	50
UPOREDNOPRAVNI PREGLED INSTITUCIONALNE ORGANIZACIJE U POGLEDU PRAVA DETETA NA NIVOU MINISTARSTAVA PRAVDE	50
Uvod.....	51
Deo I: Predmet i metodološki okvir analize	51
Deo II: Uporedno pravni pregled	52
Austrija	52
Mađarska	53
Hrvatska	53
Crna Gora	54
Slovenija	55
Srbija	56
Zaključak	58
Spisak izvora.....	60
Aneks I: Upitnik	62

Rezime

Šesnaest godina nakon poslednje sveobuhvatne reforme krivičnog zakonodavstva u oblasti pravde po meri deteta, međunarodni standardi u ovoj oblasti dostigli su značajno viši nivo detaljnosti i sveobuhvatnosti. Istovremeno, višegodišnja primena Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, iskristalisala je u praksi potrebu da se određena pitanja drugačije urede. Polazeći od ovih osnova, ekspertski tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, podržan od strane Kancelarije UNICEF-a u Republici Srbiji, sproveo je u periodu jun 2021-januar 2022. sveobuhvatnu procenu usklađenosti krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima. Pored toga, ekspertski tim je sproveo uporednu analizu institucionalnog okvira u pogledu mogućih izbora rešenja institucionalne koordinacije javnih politika u oblasti pravde po meri deteta.

U pogledu **opštih pitanja**, od značaja za položaj maloletnika u krivičnom postupku, bez obzira na to da li su u postupku u ulozi učinioca, svedoka ili oštećenog krivičnim delom, zaključeno je da je neophodno usklađivanje **pojma deteta** koji u međunarodnim standardima podrazumeva lice starosti do 18 godina. Pored toga, identifikovana je potreba propisivanja bližih kriterijuma i procedura za **ocenu najboljeg interesa deteta**. Prepoznata je i potreba propisivanja obaveze **kontinuiranog stručnog usavršavanja** za profesionalce u kontaktu sa maloletnicima, praćeno utvrđivanjem **obaveze poštovanja dostojanstva i integriteta deteta** i to na nivou načela krivičnog postupka, ali i za preciznijim i sveobuhvatnijim garancijama privatnosti maloletnika, uključujući odnos medija i pravosuđa.

Položaj **maloletnih učinilaca krivičnih dela** potrebno je unaprediti **proširenjem mogućnosti primene oportuniteta krivičnog gonjenja** i na maloletne učinioce krivičnih dela za koja je zaprećena kazna zatvora do osam godina, ali i **proširiti listu vaspitnih naloga** i dati mogućnost tužiocu da sve vaspitne naloge primeni u fazi pre početka krivičnog postupka prema maloletniku u predistražnoj fazi. Polazeći od principa krajnjeg sredstva, potrebno je unaprediti uslove u pritvorskim jedinicama, širiti **primenu alternativa pritvoru**, uključujući razmatranje zabrane njegove primene za maloletnike mlađe od 16 godina. Procesni položaj trebalo bi unaprediti i kroz audio/video snimanje ispitivanja. Potreba za unapređenjem identifikovana je i u pogledu izvršenja krivičnih sankcija, a posebno u pogledu **postupanja i uslova izvršenja zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora**, naročito u delu koji se odnosi na primenu disciplinskih mera. **Postpenalni prihvata maloletnika** i dalje predstavlja neadekvatno/nedovoljno regulisanu oblast, čime se direktno negativno utiče na recidivizam ove kategorije učinilaca.

Položaj maloletnih oštećenih krivičnim delima, neadekvatno je uređen, počev od same nekonzistentne upotrebe i **dualiteta pojmova „žrtva“ i „oštećeni“** u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu. Za maloletne oštećene nije obezbeđena sistemska stručna podrška tokom postupka, zasnovana na prethodnoj **proceni individualnih potreba**, kao ni prisustvo **osobe od poverenja** na pretresu. I dalje izostaje **obaveza organa postupka da obavesti oštećenog o puštanju okrivljenog iz pritvora, odnosno sa izdržavanja kazne zatvora ili maloletničkog zatvora**, u zavisnosti od uzrasta učinioca, izuzev kada postoji rizik od odmazde. I pored adekvatnog zakonskog okvira, ostvarivanje **imovinskopravnog zahteva** u krivičnom postupku je u praksi gotovo nemoguće, pa je pored dosledne primene Smernica VKS, neophodno urediti tužilačko postupanje opštim uputstvom RJT-a, praćeno obukama i upotrebom uniformnih obrazaca za potrebe opredeljivanja zahteva.

Najsveobuhvatnije intervencije neophodne su u **Krivičnom zakoniku**, budući da su neusklađenosti identifikovane u brojnim oblastima, uključujući kaznene raspone propisane za krivična dela protiv polne slobode učinjena na štetu maloletnika, a time i rokove zastarelosti za istu kategoriju krivičnih dela.

Usklađivanje krivičnih raspona ali i same radnje izvršenja neophodno je i za krivično delo Trgovina ljudima, kao i njegovo jasnije razgraničenje sa srodim krivičnim delima.

U KZ neophodno je uvrstiti **niz novih inkriminacija**, počev od krivičnog dela Prodaja deteta, preko krivičnih dela kojima se inkriminišu prisilni nestanci i nelegalno uklanjanje deteta, pa sve do izričite zabrane regrutacije i iskorišćavanja maloletnih lica u neprijateljstvima od strane oružanih grupa koje nisu oružane snage države.

Imajući u vidu brojnost pitanja u vezi sa kojim postoji neusklađenost krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta, neophodno je da nadležne institucije bez odlaganja uđu u proces usklađivanja, najpre, kroz procenu da li je, usled obima potrebnih izmena to uopšte moguće učiniti kroz **izmene i dopune ZMKUD-a** ili je potrebno **izraditi potpuno novi zakon**, koji bi na sveobuhvatan način odgovorio zahtevima za usklađivanjem ali i realnim potrebama da se prevaziđu problemi u praksi.

Istovremeno, **potrebno je pristupiti izmenama Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku**, posebno imajući u vidu da su ove izmene već više puta odlagane, za šta nije bilo opravdanja, naročito ako se uzme u obzir da su ovi zakoni u istom periodu menjani u drugim segmentima.

Kroz **uporednu analizu institucionalnog okvira** u oblasti pravde po meri deteta analizirane su organizacione strukture i kapaciteti ministarstva pravde Austrije, Mađarske, Hrvatske, Crne Gore, Slovenije i Srbije. Uočeno je da Ministarstvo pravde Republike Srbije u pogledu nadležnosti i poverenih poslova ne odstupa od praksi analiziranih država, ali da postoje značajna odstupanja u pogledu organizacione strukture i kapaciteta. Imajući u vidu obim nadležnosti Ministarstva pravde Republike Srbije u pogledu krivičnog materijalnog i procesnog prava nedostatak specijalizovane organizacione jedinice koja bi se isključivo bavila krivičnom-pravnom materijom, a što je uobičajena praksa posmatranih država, predstavlja ozbiljnu prepreku za ostvarivanje pune usklađenosti sa brojnim međunarodnim standardima u oblasti prava deteta. Dodatno nedovoljni kadrovski kapaciteti Ministarstva pravde kao i odsustvo specijalizacije službenika za rad na propisima od značaja za prava deteta dodatno otežavaju reformske napore u oblasti prava deteta.

I deo:

ANALIZA USKLAĐENOSTI KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE
SRBIJE SA MEĐUNARODNIM STANDARDIMA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO
MERI DETETA

Dr Milica Kolaković-Bojović

Dr Ivana Stevanović

Vladimir Vukićević, MA

Uvod

Imajući u vidu iskazanu potrebu Ministarstva pravde (u daljem tekstu: Ministarstvo) za daljim radom na usklađivanju nacionalnog krivičnog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima, a naročito u kontekstu planiranih izmena i dopuna Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: ZMUKD, Zakon o maloletnicima) Kancelarija UNICEF-a u Srbiji podržala je izradu sveobuhvatne analize usklađenosti nacionalnog krivičnog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima koji uređuju položaj maloletnika¹ kao učinilaca, oštećenih i svedoka krivičnih dela u krivičnopravnom sistemu.

Izrada analize obuhvatila je sledeće faze:

I Desk analiza: Ova faza obuhvatila je identifikaciju i analizu relevantnih izvora međunarodnih standarda, kao i relevantnog domaćeg zakonodavstva, kao i izradu metodološkog okvira analize. U okviru ove faze, sprovedene su konsultacije sa predstavnicima UNICEF-a, a sa ciljem usaglašavanja metodološkog pristupa koji bi omogućio najviši stepen podrške radnoj grupi koja će raditi na pripremi izmena i dopuna krivičnog zakonodavstva.

II Izrada nacrtu analize: Ova faza je obuhvatila izradu sveobuhvatnog tabelarnog pregleda (tzv. tabele usklađenosti) nacionalnog zakonodavstva sa odredbama relevantnih standarda, sumarne ocene usklađenosti, kao i liste preporuka za dalje usklađivanje.

III Izrada finalnog teksta analize: Tokom ove faze, ekspertima su dostavljeni komentari i sugestije na nacrt analize, nakon čega je usledilo finalno usaglašavanje teksta.

Deo I: Predmet i metodološki okvir analize

Čl. 16. i 194. Ustava Republike Srbije² predviđeno je da je Ustav najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji (u daljem tekstu: RS) moraju biti saglasni sa Ustavom. Istom odredbom Ustava predviđeno je da su potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka RS. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, dok zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava. U praksi, ovo znači da su na decu u kontaktu sa zakonom, direktno primenjive odredbe Ustava, ratifikovanih međunarodnih ugovora zakona i drugih opštih akata Republike Srbije.

¹ Imajući u vidu terminološku neusklađenost na relaciji pojmova dete-maloletnik (vidi u nastavku ocenu usklađenosti i preporuke u tom pogledu) koja i dalje postoji u nacionalnom zakonodavstvu Republike Srbije u odnosu na relevantne standarde, u samoj analizi oba termina su korišćena paralelno a u skladu sa terminologijom koja je korišćena u konkretnom dokumentu koji je predmet analize.

² Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006.

Polazeći od ove odredbe, a imajući u vidu da je Republika Srbija ratifikacijom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju³ preuzela obavezu usaglašavanja sa relevantnim standardima; da je kroz proces pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom (prvenstveno u okviru pregovaračkih poglavlja 23 i 24)⁴ izvršen visok stepen konkretizacije standarda sa kojima je potrebno izvršiti usaglašavanje ali i činjenicu da oblast prava deteta predstavlja jedno od polja sa najbržim razvojem međunarodnih (kako univerzalnih, tako i regionalnih standarda), ceneći brojnost i relevantnost izvora, opredelili smo se da analizom obuhvatimo sledeće dokumente nastale u okviru organa i specijalizovanih tela Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UN), Saveta Evrope (u daljem tekstu (CoE)⁵ i Evropske Unije (u daljem tekstu EU):

Instrumenti Ujedinjenih nacija⁶

1. Konvencija o pravima deteta (*Convention on the Rights of the Child (CRC)*)⁷;
2. Prvi opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002*)⁸
3. Drugi opcioni protokol u Konvenciju o pravima deteta o prodaji deteta, dečijoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta) (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entered into force on 18 January 2002*)⁹
4. Opšti komentari Komiteta o pravima deteta uz Konvenciju o pravima deteta i to:
 - a) Opšti komentar broj 12 (2009) o pravu deteta da bude saslušano (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 (2009), Fifty-first session, Geneva, 25 May-12 June 2009, The right of the child to be heard*)
 - b) Opšti komentar broj 13 (2011) o pravu deteta na slobodu od svih vidova nasilja (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence*);

³ Vidi više na: <https://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju/>, pristupljeno 14. jula 2021. godine

⁴ Vidi više na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php>, pristupljeno 14. jula 2021. godine

⁵ Vidi više na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/country/MOT?p_auth=R7W6x1vG, pristupljeno 14. jula 2021. godine

⁶ Za status ratifikacije UN instrumenata vidi više: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=116&Lang=EN, pristupljeno 14. jula 2021. godine

⁷ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97.

⁸ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima, uz Konvenciju o pravima deteta: Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 7/2002-64.

⁹ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta: Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 7/2002-58.

- c) Opšti komentar br. 14(2013) o pravu deteta da njegov najbolji interes bude primarno uzet u obzir (*Committee on the Rights of the Child, General Comment no 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) Geneva, 29 May 2013*);
 - d) Opšti komentar br.21(2017) o deci u uličnoj situaciji (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 21 (2017) on children in street situations, 21 June 2017*);
 - e) Opšti komentar br.24(2019) o pravima deteta u sistemu pravosuđa po meri deteta kojim se menja Opšti komentar br. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019*);
 - f) Committee on the Rights of the Child, General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment, Geneva, 2 March 2021.
5. Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta u vezi sa Drugim i Trećim Izveštajem o primeni Konvencije o pravima deteteta (*UN Committee on the Rights of the Child (CRC), Consideration of reports submitted by States parties under article 44 (1)b of the Convention on the Rights of the Child: Concluding Observations - Serbia, 3 February 2017, CRC/C/SRB/CO/2*)
 6. Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta u vezi sa Izveštajem o primeni Opcionog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteteta (*UN Committee on the Rights of the Child (CRC), Consideration of reports submitted by States parties under article 8 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict: Concluding Observations - Serbia, 21 June 2010, CRC/C/OPAC/SRB/CO/1*)
 7. Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta u vezi sa Izveštajem o primeni Opcionog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteteta (*UN Committee on the Rights of the Child (CRC), Consideration of reports submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography : concluding observations : Serbia, 22 June 2010, CRC/C/OPSC/SRB/CO/1, Concluding observations: Serbia*)
 8. Međunarodna konvencija o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, adopted on 20 December 2006 during the sixty-first session of the General Assembly by resolution [A/RES/61/177](#)*);¹⁰
 9. Ekonomski i socijalni savet, Smernice o pravosudnim pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela (*ECOSOC Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Fourteenth session Vienna, 23-27 May 2005, Guidelines in Matters involving children victims and witnesses of crime*)

¹⁰ Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka: Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, broj 1/2011-27.

10. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila) (*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules") Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985*).
11. Standardna minimalna pravila za tretman osuđenih lica (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977*);
12. Smernice za delovanje na decu u sistemu krivičnog pravosuđa, preporučene Rezolucijom Ekonomskog i socijalnog saveta 1997/30 od 21. jula 1997 (*Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System, Recommended by Economic and Social Council resolution 1997/30 of 21 July 1997*);
13. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu, (Tokijska pravila), Usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/110 od 14. decembra 1990. godine (*United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990*);
14. Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (*United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990*);
15. Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija GS 45/112, usvojena 14. decembra 1990. na 68. plenarnom zasedanju (*United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 45/112 of 14 December 1990*);
16. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala- Palermo Protokol (*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000*)¹¹

EU direktive

17. Direktiva 2012/29/EU evropskog parlamenta i evropskog saveta od 25. oktobra 2012. godine kojom se uspostavljaju minimalni standardi o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta i zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2001/220/JHA EU (*Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and*

¹¹ Zakon o ratifikaciji Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 6/2001.

protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29))

- 18.** Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP (*Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA*)
- 19.** Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 13. decembra 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja dece i dečje pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Saveta 2004/68/PUP
- 20.** Direktiva (2017)541EU Evropskog parlamenta i Saveta o suzbijanju terorizma i zameni Okvirne odluke Saveta 2002/475/PUP i o izmeni Odluke Saveta 2005/671/ PUP (*Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA*)
- 21.** Direktiva 2012/13/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. maja 2012. o pravu na informaciju u krivičnom postupku (SL L 142, 1. 6. 2012.) (*Directive 2012/13/Eu of The European Parliament and of The Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings*)
- 22.** Direktiva 2013/48/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. oktobra 2013. o pravu na pristup braniocu u krivičnom postupku i u postupku na osnovu evropskog naloga za hapšenje i o pravu na obavještanje treće strane u slučaju lišenja slobode i na komunikaciju s trećim licima i konzularnim predstavništvima (SL L 294/1,6.11.2013) (*Directive 2013/48/Eu of The European Parliament and of The Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty*)
- 23.** Direktiva 2016/800/EU o procesnim garancijama za decu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnim postupcima (L 132/1, 21.5.2016) (*Directive (Eu) 2016/800 of The European Parliament and of The Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings*);
- 24.** Direktiva 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnim postupcima (*Directive 2010/64/EU of The European Parliament and of The Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings*);
- 25.** Direktiva 2016/343/EU o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti i prava učestvovanja na pretresu u krivičnom postupku (*DIRECTIVE 2016/343/EU of The European Parliament and of The Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings*);

26. Direktiva 2016/1919/EU o pravnoj pomoći za osumnjičene i optužene u krivičnom postupku i postupku po evropskom nalogu za hapšenje (Directive 2016/1919/EU of The European Parliament and of The Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings);

Dokumenti Saveta Evrope

27. Evropska konvencija o ostvarivanju dečjih prava (*European Convention on the Exercise of Child Rights*);¹²
28. Smernice Saveta Evrope o pravdi po meri deteta (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies)*);
29. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (*European Convention on Human Rights*);¹³
30. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Varšava 16.V 2005. (*Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Warsaw, 16.V.2005*)¹⁴
31. Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv svih oblika nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Istanbulska konvencija) (*Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011*);¹⁵
32. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (*Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote, 25.X.2007 (Lanzarote Convention)*).¹⁶

¹² Republika Srbija je 2009. potpisala ali ne i ratifikovala Konvenciju. Imajući u vidu da ona ne sadrži odredbe koje neposredno uređuju pitanja pravosuđa po meri deteta, njene odredbe neće biti predmet detaljnije analize : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaties-full-list-signature&CodePays=SAM> , pristupljeno 15.10.2021.

¹³ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima "Sl. list SCG - međunarodni ugovori", br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr. i "sl. glasnik rs - međunarodni ugovori", br. 12/2010 i 10/2015

¹⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima "Sl. Glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 19/2009

¹⁵ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 12 od 31. oktobra 2013.

¹⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja : Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, broj 1/2010-70

33. Evropska konvencija o kompenzaciji za žrtve krivičnih dela sa elementima nasilja iz 1983 (*European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24/11/1983*)¹⁷

Važno je napomenuti da su, kada je reč o univerzalnim (poput ICCPED ili regionalnim instrumentima opšteg karaktera (poput ECHR ili Istanbulske konvencije), u kontekstu predmeta analize, uzete u obzir one odredbe koje se specifično odnose na posebni režim zaštite prava deteta u krivičnompravnom sistemu.

Stepen usklađenosti nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije u odnosu na standarde navedene u ovim izvorima, dat je na osnovu **prethodno identifikovanih tematskih celina**, odnosno prava u njima predominantno zastupljenih, pošto su ona prethodno grupisana u **tri kategorije**: Opšta pitanja od značaja za maloletne učinioce, žrtve i svedoke krivičnih dela, potom pitanja koja se odnose na položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela, i najzad pitanja koja su relevantna za položaj maloletnih žrtava i svedoka krivičnih dela. Prilikom definisanja ključnih pitanja, fokus je bio na onim procesnim pravima, odnosno principima koja predstavljaju poseban režim za decu (ne primenjuju se ili se na punoletna lica primenjuju u značajno drugačijem obima). Polazeći od toga, izostavljeni su principi poput zabrane diskriminacije, prava na delotvoran pravni lek, pretpostavka nevinosti i sl.

I Opšta pitanja od značaja za maloletne učinioce, žrtve i svedoke krivičnih dela

1. Pojam deteta (način na koji je ovaj pojam definisan u zakonodavstvu)
2. Poseban krivičnopravni tretman dece (obaveza propisivanja posebnog krivičnopravnog režima za maloletnike u nacionalnom zakonodavstvu)
3. Najbolji interes deteta (kao eksplicitno propisano načelo i kao horizontalni princip)
4. Obavezna specijalizacija procesnih subjekata (pri čemu je kao polazna tačka uzet „professionals“ kao širi koncept koji obuhvata sva lica sa kojima maloletnik dolazi u kontakt tokom krivičnog postupka i/ili u toku izvršenja krivične sankcije)
5. Pravo na integritet i dostojanstvo deteta
6. Isključenje javnosti i zaštita privatnosti u postupcima u kojima se dete pojavljuje kao učinilac, oštećeni ili svedok

II Maloletni učinioci krivičnih dela

1. Starosna granica krivične odgovornosti
2. Hitnost postupka i diverzioni modeli i forme postupanja prema maloletnicima
3. Primena pritvora, odnosno lišenja slobode prema maloletnicima
4. Pravo deteta da bude saslušano u postupku (uključujući modifikacije procesnih pravila koja se odnose na saslušanje kao radnju dokazivanja)
5. Pravo na informisanje i aktivno učešće u postupku
6. Pravo na obaveznu stručnu odbranu i zastupanje

¹⁷ Republika Srbija je 2010. potpisala ali ne i ratifikovala Konvenciju. Imajući u vidu izuzetan značaj njenih odredaba za pitanja pristupa dece žrtava kompenzaciji, njene odredbe će biti predmet detaljne analize : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaties-full-list-signature&CodePays=SAM> , pristupljeno 15.10.2021.

7. Posebno prilagođene krivične sankcije i mere (ograničena primena sankcija koje podrazumevaju ograničenje ili lišenje slobode i izmeštanje iz porodice, prethodna stručna psiho-socijalna procena, prilagođeni programi tretmana (u instituciji i/ili na slobodi)

III Maloletnici kao oštećeni/žrtve krivičnih dela

1. Pojam žrtve (sa posebnim akcentom na odnos pojmova žrtva i oštećeni u krivičnom postupku)
2. Pravo žrtve na informisanje i dostupnost informacija
3. Pravo da izrazi svoje mišljenje i stavove i aktivno učestvuje u postupku
4. Besplatna pravna pomoć
5. Zaštita od sekundarne i ponovljene viktimizacije tokom postupka i pravo na bezbednost
6. Pravo na podršku
7. Pravo žrtve na reparaciju

Nakon što su odredbe svih ranije navedenih izvora standarda, ekstrahovane i prema listi tematskih celina grupisane u tabeli usklađenosti, postupak je ponovljen sa nacionalnim zakonodavstvom Republike Srbije, uzimajući pri tome u razmatranje sledeće:

- a) Krivični zakonik;¹⁸
- b) Zakonik o krivičnom postupku;¹⁹
- c) Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica²⁰
- d) Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ²¹
- e) Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera²²
- f) Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela²³
- g) Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (u daljem tekstu: Marijin zakon)²⁴
- h) Zakon o presađivanju ljudskih organa²⁵, "Službeni glasnik RS", broj 57/2018.
- i) Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima²⁶, "Službeni glasnik RS", broj 57/2018.

Imajući u vidu da se pored gore opisane liste pitanja, u određenom delu standardi bave i obavezom, odnosno potrebom inkriminacije određenih krivičnih dela učinjenih na štetu deteta, u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu, nakon tabelarnog pregleda usklađenosti odredaba srpskog zakonodavstva sa ključnim pitanjima vezanim za položaj maloletnih učinilaca, žrtava i svedoka krivičnih dela, u drugom delu tabelarnog pregleda data je ocena usklađenosti relevantnih odredaba Krivičnog zakonika sa

¹⁸ Krivični Zakonik "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

¹⁹ Zakonik o krivičnom postupku "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US

²⁰ Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica "sl. glasnik rs", br. 85/2005

²¹ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija "Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019

²² Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera "Sl. glasnik RS", br. 55/2014, 87/2018.

²³ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela "Sl. glasnik RS", br. 97/2008.

²⁴ Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima ("Sl. glasnik rs", br. 32/2013)

²⁵ Zakon o presađivanju ljudskih organa, "Službeni glasnik RS", broj 57/2018.

²⁶ Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima, "Službeni glasnik RS", broj 57/2018.

međunarodnim standardima u pogledu obaveze propisivanja određenih krivičnih dela učinjenih na štetu deteta, uključujući i analizu kvalifikatornih okolnosti i krivičnih raspona. Obe tabele usklađenosti prezentovane su u Delu IV ove analize. Relevantne zakonske odredbe koje uređuju položaj maloletnog svedoka, sagledane su, kako kroz lupu opštih pitanja, tako i kroz položaj maloletnog oštećenog koji se u postupku javlja u svojstvu oštećenog-svedoka.

Sintezom nalaza dobijenih detaljnim poređenjem pojedinačnih odredaba relevantnih standarda i nacionalnog zakonodavstva pregled ocene usklađenosti po ranije identifikovanim pitanjima i lista preporuka za dalje usklađivanje, dobijeni su nalazi prezentovani u Delu II ovog dokumenta, zajedno sa listom preporuka prezentovanom u Delu III.

Na kraju, važno je pomenuti izvesna **ograničenja vezana za obim i metodološki pristup analizi**, uslovljena činjenicom da je njen obuhvat ograničen na analizu usklađenosti krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim standardima u oblasti pravde po meri deteta. Naime, određeni broj standarda vezanih za primenu principa pravde po meri deteta ne transponuje se, a posledično i ne primenjuje, kroz odredbe krivičnog zakonodavstva, već kroz normativni okvir koji uređuje organizaciju i funkcionisanje pravosuđa i sistema socijalne zaštite (npr. uspostavljanje i funkcionisanje službi podrške žrtvama), zakonske odredbe o migracijama i azilu (npr. status žrtava trgovine ljudima) ili pravila građanskog i/ili upravnog postupka (u pogledu značajnog dela uslova i procedure ostvarivanja prava žrtve na kompenzaciju ili poništaja usvojenja). Imajući ovo u vidu, analizom nisu obuhvaćeni oni standardi čija se transpozicija ni delimično ne vrši kroz krivično zakonodavstvo, dok su oni koje zakonodavac delimično usvaja kroz odredbe krivičnog zakonodavstva a delimično kroz druge propise obuhvaćeni, uz adekvatne napomene gde odredbe krivičnog, treba da budu propraćene i adekvatnim odredbama drugih zakona.

Deo II: Sumarna ocena usklađenosti krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta

1. Opšta pitanja od značaja za maloletne učinioce, žrtve i svedoke krivičnih dela

1.1. Pojam deteta (način na koji je ovaj pojam definisan u zakonodavstvu)

Prema **krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije** dete koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina naziva se maloletnikom (mlađi maloletnik - lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina života; stariji maloletnik - lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina života)²⁷. Naime, Odredbom člana 2. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica²⁸, utvrđeno je da se prema licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nije navršilo 14 godina ne mogu izreći krivične sankcije, niti primeniti druge mere koje predviđa taj zakon²⁹. Kada su u pitanju deca koja u vreme izvršenja dela nisu navršila 14 godina, njihov krivično-pravni položaj ukazuje na objektivnu nemogućnost snošenja krivice, što je motivisano pretežno kriminalno-političkim i opšte humanim razlozima neizlaganja suviše mladih lica krivičnom progonu. U opštem smislu, ovakvo normativno rešenje je diktirano i međunarodnim obavezama naše zemlje, jer je u odredbi čl. 4. st. 1 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe³⁰ predviđeno da u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloletnika ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost.³¹

Naime, prema članu 1. Konvencije o pravima deteta: "Za svrhe ove konvencije, dete je ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije". Pošto se prema članu 11. stav 1. Porodičnog zakona u Republici Srbiji punoletstvo stiče sa navršenom 18 godinom života, jasno je da pojam deteta u svim relevantnim propisima treba definisati tako da obuhvati svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života - upravo onako kako je to učinjeno pomenutim članom 1. Konvencije o pravima deteta.

Važeći Krivični zakonik Republike Srbije u članu 112. stav 8. navodi da se detetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina. Pored toga, u članu 112. stav 9. istaknuto je da se maloletnikom smatra lice koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina, dok je u članu 112. stav 10. navedeno da se maloletnim licem smatra lice koje nije navršilo 18 godina. Dakle, pojam maloletnog lica iz člana 112. stav 10. Krivičnog

²⁷ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 122/2008.

²⁸ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005., http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf, 01.10.2018.

²⁹ Škulić, M. (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen (1)2, str. 207.

³⁰ Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), Rezolucija 40/33 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 29.11.1985.

³¹ Škulić, M. (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen (1)2, str. 216.

zakonika praktično odgovara pojmu deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta. Ali, položaj deteta i položaj maloletnog lica koje je navršilo 14 godina života u našem krivičnom pravu značajnu se razlikuju, budući da dete nije krivičnopravno odgovorno, dok lice koje je navršilo 14 godina života krivičnopravno odgovara iako je mlađe od 18 godina.

Kada je reč o krivičnopravnoj zaštiti, onda se u našem krivičnom pravu na onu kategoriju lica koja se u Konvenciji označava kao "dete" koristi termin "maloletno lice", dok se izraz "dete" u nekim nekim inkriminacijama u Krivičnom zakoniku koristi za lice koje nije navršilo 14 godina³². Da bi se Krivični zakonik Republike Srbije uskladio sa Konvencijom o pravima deteta potrebno je zakonsku odredbu kojom je definisan pojam deteta izmeniti tako da ona glasi: "Detetom se smatra lice koje nije navršilo 18 godina". Izmena ove zakonske odredbe, međutim, odrazila bi se na tumačenje i primenu niza drugih članova Krivičnog zakonika: krivičnog dela teškog ubistva iz člana 114. stav 1. tačka 9 (...ko liši života dete ili bremenitu ženu), krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 119. stav 4. (...ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema detetu ili prema neuračunljivom licu), krivičnog dela silovanja iz člana 178. stav 4. (...ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljava nad nemoćnim licem iz člana 179. stav 3. (Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljuje sa detetom iz člana 180., krivičnog dela obljuje zlostupotrebom položaja iz člana 181. stav 3 (... ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno prema detetu) i stav 5. (...ako je usled dela iz stava 3. ovog člana nastupila smrt deteta), krivičnog dela prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. stav 3. (...ako je delo iz stava 1. i 2. izvršeno prema detetu), krivičnog dela navođenja deteta na prisustvovanje polnim radnjama iz člana 185a, krivičnog dela iskorišćavanja računarske računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b stav 2 (...ko delo iz stava 1. ovog člana izvrši prema detetu...).

Pri tome treba naglasiti da bi, pošto bi pojam deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta i pojam maloletnog lica iz stava 10. člana 112. Krivičnog zakonika bili izjednačeni (oba pojma obuhvataju lica koja nisu navršila 18 godina života), pojam maloletnog lica praktično postao suvišan. U tom kontekstu treba naglasiti da bi, ako bi se pojam maloletnog lica zamenio pojmom deteta, trebalo izmeniti sledeće inkriminacije iz važećeg Krivičnog zakonika: 1) krivično delo prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanja maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. i 2) krivično delo iskorišćavanja računarske računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b. Umesto postojećeg naziva krivičnog dela "prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju", član 185. trebalo bi preimenovati tako da glasi "prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje deteta za pornografiju". Pošto bi se onda svi oblici ovog krivičnog dela odnosili na decu, njegov stav 3 (...ako je delo iz st. 1. i 2. učinjeno prema detetu...) bi postao suvišan, a strožu kaznu koja je za njega kao teži oblik propisana trebalo bi primeniti i na stavove 1. i 2. Slično se odnosi i na član 185 b., koji bi umesto "iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije

³² Škulić, M. (2011) Maloletničko krivično pravo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 177.

drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu" trebalo nazvati "iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema detetu". Samim tim, teži oblik iz stava 2. ovog člana postao bi suvišan (...ko delo iz stava 1. učini prema detetu...), te bi strožu kaznu koja je njime propisana trebalo predvideti za osnovni oblik.

Međutim, usklađivanje pomenutih odredbi Krivičnog zakonika sa definicijom pojma deteta iz Konvencije o pravima deteta moglo bi se ostvariti i na drugačiji način, pri čemu se ne bi otvarala neka druga sporna pitanja. Naime, dovoljno bi bilo da se kao kvalifikovani oblici sledećih krivičnih dela predvide situacije kada su ta dela učinjena prema "detetu koje nije navršilo 14 godina života": krivičnog dela teškog ubistva iz člana 114. stav 1. tačka 9 (...ko liši života dete ili bremenitu ženu), krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 119. stav 4. (...ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema detetu ili prema neuračunljivom licu), krivičnog dela silovanja iz člana 178. stav 4. (...ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem iz člana 179. stav 3. (Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljube sa detetom iz člana 180., krivičnog dela obljube zloupotrebom položaja iz člana 181. stav 3 (... ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno prema detetu) i stav 5. (...ako je usled dela iz stava 3. ovog člana nastupila smrt deteta), krivičnog dela prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. stav 3. (...ako je delo iz stava 1. i 2. izvršeno prema detetu), krivičnog dela navođenja deteta na prisustvovanje polnim radnjama iz člana 185a, krivičnog dela iskorišćavanja računarske računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b stav 2 (...ko delo iz stava 1. ovog člana izvrši prema detetu...). Dakle, kod svih nabrojanih krivičnih dela, odnosno njihovih kvalifikovanih oblika trebalo bi pojam "dete" zameniti pojmom "dete koje nije navršilo 14 godina".

Osim navedenih izmena Krivičnog zakonika, prihvatanje definicije deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta značilo bi i korenite izmene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, budući da ovaj zakon, kao i Krivični zakonik, prihvata da je donja granica krivičnopravne odgovornosti 14 godina.

Na kraju, prilikom procenjivanja usklađenosti definicije deteta koja je zastupljena u domaćem krivičnom pravu, odnosno domaćem maloletničkom krivičnom pravu sa definicijom pojam deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta, treba imati u vidu da između njih nema suštinske suprotnosti, bez obzira na to što je prema pravilima našeg krivičnog zakonodavstva dete lice koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina, dok se lica koja su navršila 14 godina a još nemaju 18 smatraju maloletnicima, uz podelu na mlađe i starije maloletnike.³³ Argument za to proizlazi iz činjenice da sama Konvencija izričito dopušta mogućnost da se ovo pitanje drugačije rešava u nacionalnim zakonodavstvima kako time što je omogućeno da se po zakonu koji se na dete primenjuje punoletstvo (a po logici stvari i maloletstvo) stiče

³³ Škulić, M., *Op.cit.*, str. 176-177.

ranije tako i stoga što se pojmovno određenje deteta uređuje samo za svrhu same Konvencije, a ne na način koji bi formalno-pravno obavezivao države koje su Konvenciju ratifikovale.³⁴

1.2. Poseban krivičnopravni tretman dece (obaveza propisivanja posebnog krivičnopravnog režima za maloletnike u nacionalnom zakonodavstvu)

Krivično zakonodavstvo RS u potpunosti je usklađeno sa zahtevom da krivičnopravni tretman maloletnika bude prepoznat i zakonski tretiran kao zaseban sistem mera u okviru krivičnog pravosuđa. Iako su odredbe koje su regulisale položaj maloletnika u krivičnom pravosuđu tradicionalno bile izdvojene u zasebnu glavu Zakonika o krivičnom postupku, usvajanjem Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, na mnogo sveobuhvatniji i adekvatniji način prepoznata je potreba da se jednim zakonom obuhvate odredbe materijalnog, procesnog i prava izvršenja krivičnih sankcija u pogledu statusa maloletnika u krivičnom postupku.

1.3. Najbolji interes deteta (kao eksplicitno propisano načelo i kao horizontalni princip)

Najbolji interes deteta nije adekvatno prepoznat u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije kao krovni princip koji uokviruje sprovođenje svih drugih principa ali i procesnih radnji i mera prema licu koje nije navršilo 18 godina. S tim u vezi potrebno je ovaj princip propisati na nivou načela, a potom sa ciljem oživotvorenja ovog principa u praksi, neophodno elemente sadržane u Opštem komentaru broj 14 uz Konvenciju o pravima deteta (par. 16, 17, 20, 46, 47, 53-79) ugraditi u normativni okvir a potom i dosledno primenjivati u praksi. U metodološkom i nomotehničkom smislu, ovo je moguće učiniti na tri moguća načina:

- 1) Kroz unošenje kriterijuma za ocenu najboljeg interesa deteta u odgovarajuće norme ZKP-a i ZMKUD.
- 2) Kroz unošenje samo napomena da će organ postupka u određenoj procesnoj situaciji voditi računa o najboljem interesu deteta, pri čemu bi kriterijumi i način ocene bili uređeni jedinstveno u posebnoj glavi ZMKUD-a.
- 3) Kroz unošenje samo napomena da će organ postupka u određenoj procesnoj situaciji voditi računa o najboljem interesu deteta, pri čemu bi kriterijumi i način ocene bili detaljno uređeni podzakonskim aktom ili uputstvom/smernicama Republičkog javnog tužioca i Vrhovnog kasacionog suda.

Prvi mogući pristup bi omogućio viši nivo obaveznosti ali bi doneo brojne poteškoće u smislu nomotehnike i opasnosti od prenormiranosti. Drugi bi ispunio i zahtev visokog nivoa obaveznosti odredaba o proceni najboljeg interesa deteta ali bi istovremeno vodio izbegavanju prenormiranosti ZKP-a i ZMKUD-a. Treći pristup bi mogao biti adekvatno prelazno rešenje koje bi omogućilo viši nivo fleksibilnosti u početnom periodu, i omogućio kontinuirane korekcije i unapređenje teksta, pre nego što on postane sastavni deo posebne glave ZMKUD-a, kako je opisano u drugom mogućem pristupu.

³⁴ Škulić, M. *Op.cit.*, str. 176-177.

1.4. Obavezna specijalizacija procesnih subjekata

Relevantni međunarodni standardi insistiraju na obezbeđivanju kontinuirane, multidisciplinarne obuke za sve profesionalce koji dolaze u kontakt sa maloletnicima u okviru krivičnogpravnog sistema. Normativni okvir RS usklađen je sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta u pogledu propisivanja obavezne specijalizacije profesionalaca koji dolaze u kontakt sa maloletnicima u toku krivičnog postupka. Ova obaveza predviđena je na dva nivoa- najpre, kroz obaveznu specijalizaciju policije, nosilaca pravosudnih funkcija i advokata koji se u postupcima prema maloletnicima javljaju u svojstvu policajaca za maloletnike, sudija i državnih tužilaca za maloletnike, kao i branilaca maloletnika prema kojima se vodi krivični postupak. Ipak, vredno je napomenuti da je obaveza specijalizacije u okviru maloletničkog pravosuđa predviđena uz korišćenje faze „stekli odgovarajuća znanja...” čime se ova specijalizacija ograničava samo na obavezu prethodnog sticanja znanja, što nije u potpunosti u skladu sa intencijom međunarodnih standarda koji insistiraju na kontinuiranom treningu svih profesionalaca u okviru sistema. U tom smislu, ne bi bilo loše predvideti obavezu kontinuiranog usavršavanja, koja može biti formulisana i kao obaveza države (odnosno nadležnih institucija da takav trening organizuju, ali i kao obaveza profesionalaca da u određenom vremenskom periodu takav trening pohađaju. Kako je intencija svih ovih standarda, ne samo usvajanje bazičnih znanja u ovoj oblasti, već potpuna senzibilisanost za postupanje po meri deteta, neophodno je uvođenje obavezne kontinuirane specijalizacije, odnosno obuke. *Stricto sensu*, u zakonodavstvu RS, ovo bi podrazumevalo izmenu, ne krivičnog, već zakonodavstva koje uređuje organizaciju i funkcionisanje pravosuđa, policije, advokature, sektora socijalne zaštite, itd. Ipak, čini se da bi ključ za prevazilaženje ove „normativne razuđenosti“ mogao biti pronađen u izmenama i dopuna Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnogpravnog zaštiti maloletnih lica, gde bi se mogla predvideti obaveza kontinuirane obuke, ali i propisati da se način organizacije i sprovođenja takve obuke bliže uređuju gore navedenim zakonima.

Imajući ovo u vidu, očigledno je da, kada se radi o deci žrtvama, postoji specifičnost u odnosu na deo koji obrađuje obaveznu specijalizaciju iz ugla maloletnih učinilaca krivičnih dela, budući da se ovde praktično radi o dvostrukoj specijalizaciji, kako u oblasti prava deteta, tako i u oblasti prava (dece)žrtava. U tom smislu, čini se da bi trebalo delovati u dva (komplementarna) pravca:

- Putem revidiranja kurikuluma u okviru programa obuke u oblasti prava deteta, na način da obuhvati (u značajnijoj meri) prava dece žrtava;
- Putem uspostavljanja sveobuhvatnog sistema obuka u oblasti prava žrtava u okviru pravosuđa, policije, sistema socijalne i zdravstvene zaštite, kao i obrazovanja.

1.5. Pravo na integritet i dostojanstvo deteta

Budući da je intenzivan razvoj procesnih prava koji su žrtvama dodeljeni međunarodnim ugovorima i drugim izvorima standarda započeo pre nekoliko decenija, u poređenju sa procesnim pravima optuženog koja su u fokusu makar pet decenija više, stoga njihova transpozicija i primena u nacionalnim pravnim sistemima još uvek zaostaju za pravima optuženih. To je vidljivo i iz analize pozitivnog krivičnog

zakonodavstva Srbije, koje sveobuhvatno priznaje pravo na dostojanstvo kao procesno pravo optuženog i osuđenog, ali ne i žrtve / oštećenog u krivičnom postupku.

Tako Zakonik o krivičnom postupku u članu 157. predviđa da se pretresanje se vrši obazrivo, uz poštovanje dostojanstva ličnosti i prava na intimnost i bez nepotrebnog remećenja kućnog reda. Član 217. predviđa da se u toku pritvora ne sme se vređati ličnost i dostojanstvo pritvorenika, dok član 370 reguliše poštovanje dostojanstva suda i predviđa da „ako optuženi, branilac, oštećeni, zakonski zastupnik, punomoćnik, svedok, veštak, stručni savetnik, prevodilac, tumač ili drugo lice koje prisustvuje glavnom pretresu narušava red tako što ne poštuje naređenja predsednika veća za održavanje reda ili vređa dostojanstvo suda, predsednik veća će ga opomenuti, a ako lice nastavi da narušava red, kazniće ga novčanom kaznom do 150.000 dinara.“

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, članom 89. reguliše obavezu poštovanja dostojanstva maloletnih učinilaca krivičnih dela, predviđajući da, u toku izvršavanja krivičnih sankcija prema maloletniku treba postupati na način koji odgovara njegovom uzrastu, stepenu zrelosti i drugim svojstvima ličnosti, uz poštovanje dostojanstva maloletnika, podsticanje njegovog celovitog razvoja i učešća u sopstvenoj resocijalizaciji, pridržavajući se savremenih pedagoških, psiholoških i penoloških znanja i iskustava. Takođe, čl. 122. i 135. je predviđeno da način dovođenja ne sme povrediti dostojanstvo maloletnika.

Krivični zakonik prepoznaje obavezu poštovanja dostojanstva osuđenog lica u članu 52. koji uređuje rad u javnom interesu predviđajući da je rad u javnom interesu je svaki onaj društveno koristan rad kojim se ne vređa ljudsko dostojanstvo i koji se ne vrši u cilju sticanja dobiti. Članom 137 sankcionisana je povreda ljudskog dostojanstva i predviđeno da će se onaj ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniti zatvorom do jedne godine. Član 182a inkriminiše polno uznemiravanje i određuje ga kao svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Najzad, članom 406. KZ inkriminisano je zlostavljanje potčinjenog i mlađeg i predviđena odgovornost vojnog starešine koji u službi ili u vezi sa službom zlostavlja potčinjenog ili mlađeg ili sa njima postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo.

Ipak, iako nacionalno zakonodavstvo ne predviđa eksplicitno obavezu poštovanja dostojanstva žrtve, kao substantivni element ranije navedenih ratifikovanih međunarodnih ugovora, ona nesumnjivo važi i u pravnom sistemu Srbije.

Interesantno je pomenuti i da je materijalno krivično zakonodavstvo nekada deklariralo današnja krivična dela protiv polne slobode kao „krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“. I dok se među argumentima za promene naziva kao neosporno ispravan pokazao onaj koji je govorio o potrebi da moral zameni slobodom, čini se da je dostojanstvo ličnosti neopravdano izgubilo svoj status u nazivu ove glave. Ipak, član 202. Zakona o obligacionim odnosima i dalje poznaje tradicionalnu terminologiju i predviđa da „pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti ili zavisnosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kome je izvršeno neko drugo krivično delo protiv dostojanstva ličnosti i morala.“

1.6. Isključenje javnosti i zaštita privatnosti u postupcima u kojima se dete pojavljuje kao učinilac, oštećeni ili svedok

Odredbe krivičnog zakonodavstva RS adekvatno adresiraju relevantne međunarodne standarde koji regulišu obavezu poštovanja privatnosti maloletnika koji se u krivičnom postupku javlja kao učinilac, žrtva ili svedok krivičnog dela, i to kroz isključenje javnosti iz postupka. Ipak, u praksi postoje brojni problemi, mahom uzrokovani neadekvatnošću samoregulatornih mehanizama uspostavljenih kroz medijsko zakonodavstvo, uključujući ulogu REM-a i Saveta za štampu. Pored toga, primetna je i pasivna uloga tužilaštva koje ne reaguje na učestale povrede odredaba Kodeksa novinara. Neadekvatan je i odgovor pravosudnog sistema na konstantno curenje informacija iz institucija, počev od centara za socijalni rad, policije u predistražnom postupku, tužilaštva tokom istrage i suda nakon optuženja, uz neprimerene medijske nastupe advokata i članova porodice, neretko vodi ka neprimerenom i štetnom medijskom eksponiranju maloletnika, koje ometa sudski proces i otežava procese rehabilitacije i reintegracije.

Imajući sve navedeno u vidu, čini se da bi izmenama i dopunama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, trebalo uneti niz odredaba kojima bi se, ne samo načelno, kako je to do sada bio slučaj, uredilo objavljivanje podataka iz postupke prema maloletnicima, već detaljno uredilo pitanje poštovanja privatnosti maloletnika u krivičnom postupku, bez obzira da li se u postupku javlja kao učinilac, oštećeni ili svedok.

Pored svega što je već izneto u pogledu isključenja javnosti i zaštite podataka u postupku u kome se maloletnici javljaju kao učinioci, oštećeni ili svedoci, kada je reč specifično o potrebi zaštite dece žrtava krivičnih dela, ovo pravo se javlja kao još kompleksnije i skopčano sa velikim izazovima u praksi, budući da osim organa postupka, otvara i pitanje zaštite podataka i prava na privatnost u kontekstu položaja deteta žrtve u okviru sistema podrške i pomoći žrtvama. Ovo naročito ako se ima u vidu uključenost različitih subjekata kako i državnog tako i iz nevladinog sektora, tako i i daje nedovoljan nivo razvoja standardizacije ovog sistema u Republici Srbiji. Iako ovo pitanje nije *stricto sensu* materija krivičnog, već pravosudno-organizacionog zakonodavstva, čini se da bi, kao okvir potonjem, preciznijem uređenju načina ostvarivanja ovog prava maloletne žrtve, odnosno organa/institucije/sluzbe sa kojom dolazi u kontakt, bilo korisno propisati načelnu obavezu poštovanja privatnosti i zaštite podataka. Ovo bi se najcelishodnije moglo postići izmenama i dopunama člana 48. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, na način što bi se postojeća obaveza koja je propisana u odnosu na učesnike u postupku, proširila i na organe i ustanove od kojih se traže obaveštenja, izveštaji ili mišljenja, kao i medije i službe podrške i pomoći žrtvama.

2. Maloletni učinioci krivičnih dela

2.1. Starosna granica krivične odgovornosti

Starosna granica krivične odgovornosti maloletnika od 14 godina u potpunosti je usklađena sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta, koji zahtevaju da ta granica bude izričito propisana zakonom, a dozvoljavaju nacionalnim zakonodavstvima da sama odrede tu granicu, uz preporuku da ona ne bude niža od 14 godina.

2.2. Hitnost postupka i diverzioni modeli i forme postupka

Analizom relevantnih međunarodnih standarda uočava se da je pravo na suđenje u razumnom roku u postupcima prema maloletnicima uslovljeno zahtevom dvostruke hitnosti. Naime, pored prava na suđenje u razumnom roku koje, u skladu sa članom 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, pripada svim licima prema kojima se vodi krivični postupak, u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela, Konvencijom o pravima deteta, Opštim komentarom br. 24 iz 2019. godine, Pekinškim pravilima, kao i Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope predviđen je dodatni zahtev hitnosti kada se postupak vodi prema maloletnicima. Analizom relevantnih odredaba Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica o postupanju prema maloletnicima u krivičnom postupku, uočava se da zakonske garancije suđenja u razumnom roku postoje na oba nivoa: kako kroz opštu garanciju suđenja u razumnom roku sadržanu u članu 14. Zakonika o krivičnom postupku, tako i kroz garanciju hitnosti postupka prema maloletnicima iz člana 56. ZMKUD-a. U tom smislu, na normativnom nivou, **krivično zakonodavstvo Republike Srbije u potpunosti je usklađeno sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta**. Ipak, važno je napomenuti da ovo pravo treba posmatrati i u kontekstu prava na pravni lek iz člana 13. EKLP, odnosno njegove delotvornosti u slučaju povrede prava na suđenje u razumnom roku.

Upotreba diverzionih modela postupanja u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela, jedan je od osnovnih postulata međunarodnih standarda u ovoj oblasti. U tom smislu, pred nacionalna zakonodavstva postavljaju se sledeći zahtevi:

- Da diverzioni mehanizmi budu predviđeni u nacionalnom zakonodavstvu i precizno uređeni zakonom;
- Da obuhvate što šiti krug krivičnih dela, uključujući i teška krivična dela;
- Da odluku o „skretanju“ sa standardnog koloseka može doneti u skladu sa unutrašnjim pravom, tužilac ili policija;
- Da diverzioni modeli uključe elemente medijacije, odnosno poravnanja sa oštećenim;
- Da okončanje diverzione procedure rezultira pravnosnažnošću odluke po krivičnoj prijavi i dozvoljava primenu načela *ne bis in idem*;
- Da se maloletnici saglase sa primenom obaveza koje proizilaze iz primene diverzionih modela i da prilikom donošenja te odluke budu upoznati sa svim aspektima odluke da ih prihvate ili ne;
- Da prilikom upoznavanja sa činjenicama vezanim za pravne i faktičke posledice (ne)primenjivanja diverzionih modela, imaju stručnu pravnu pomoć.

Imajući sve navedeno u vidu, jasno je da zakonodavstvo Republike Srbije delimično ispunjava uslov da je diverziono postupanje prepoznato i precizno uređeno zakonom; da obuhvata relativno širok krug krivičnih dela (čak i težih), imajući u vidu propisanu kaznu zatvora do pet godina kao zakonsku granicu. Ovlašćenja za donošenje odluke poverena su tužiocu, odnosno sudiji za maloletnike, ali ne i policajcu za maloletnike uz saglasnost tužioca. Diverzioni model uključuje elemente medijacije i rezultira mogućnošću primene

načela *ne bis in idem*. Maloletnik ima pravo na branioca po službenoj dužnosti, informacije o uslovima i pravnim posledicama primene diverzionih modela, ali i da odbije poravnanje ili primenu vaspitnog naloga.

Imajući sve navedeno u vidu, može se zaključiti da je sistem diverzionih modela uspostavljen Zakonom o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica delimično usklađen sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta, te da treba raditi na proširenju kruga krivičnih dela za koja je moguća primena ovog instituta, proširenju liste vaspitnih naloga koje je moguće primeniti i davanju ovlašćenja tužiocu da pre početka krivičnog postupka u predistražnoj fazi ima mogućnost primene svih vaspitnih naloga.

2.3. Primena pritvora, odnosno lišenja slobode prema maloletnicima

Odredbe o primeni pritvora, odnosno lišenja slobode delimično su usklađene sa relevantnim međunarodnim standardima te je u tom smislu neophodno usklađivanje i preciziranje, odnosno širenje mogućnosti za primenu alternativnih modela pritvoru, a u skladu sa odredbama člana 8. Direktive (2016)800EU i relevantnim međunarodnim instrumentima.

Trenutno važeće odredbe iako insistiraju na izuzetnosti pritvora kao mere u praksi se ne mogu primeniti jer nisu stvoreni objektivni uslovi za primenu alternativa pritvoru.

Takođe, na normativnom nivou u ZMUKD važno je propisati izričito "ustanovljavanje vaspitnog uticaja i prava maloletnika na adekvatnu zdravstvenu zaštitu, psihološku podršku i obrazovanje", na čemu se posebno insistira u presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Takođe, treba razmisliti da li je uopšte opravdano što zakonodavac ostavlja mogućnost da se pritvor određuje i mlađim maloletnicima iako se njima ni u jednom slučaju ne može izreći kazna maloletničkog zatvora, te smo u tom slučaju mišljenja da za uzrasnu dob od 14 do 16 godina izričito treba zabraniti mogućnost izricanja mere pritvora, već isključivo, ako je to neophodno, alternativne mere kao supstitut pritvoru..., poput privremenog smeštaja u odgovarajuću ustanovu (prihvatište) ili porodicu.

Maloletnik se, po pravilu, smešta odvojeno od punoletnih učinilaca, a samo izuzetno sudija za maloletnike može odrediti da maloletnik bude u pritvoru zajedno sa punoletnim licima i to samo ukoliko su kumulativno ispunjeni sledeći uslovi što je propisano čl. 68. stav 1. ZMUKD: 1) da punoletno lice ne bi štetno uticala na maloletnika i 2) i da bi u suprotnom usamljenje maloletnika u dužem trajanju moglo ostaviti štetne posledice po razvoj njegove ličnosti.

U odnosu na bilo koje lišenje slobode neophodno je dosledno implementirati na normativnom nivou i praksi odredbe Konvencije o pravima deteta koje se odnose na postupanje i uslove za lišenje slobode u ustanovama gde se ono realizuje (član 37c Konvencije o pravima deteta) i u tom smislu izvršiti izmene i dopune koje se odnose na izvršenje mera zavodskog karaktera i kazne maloletničkog zatvora.

Posebno treba imati u vidu, da u odnosu na trenutnu neusklađenost navedena materija koja mora da bude deo zakonodavne regulative je trenutno u Republici Srbiji regulisana podzakonskim aktima te je u tom smislu neophodno izvršiti određene dopune Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

2.4. Pravo deteta da bude saslušano u postupku (uključujući modifikacije procesnih pravila koja se odnose na saslušanje kao radnju dokazivanja)

Pravila koja se odnose na saslušanje maloletnih lica bilo kao maloletnika u predistražnom postupku, pripremnom postupku i na sednici veća, odnosno glavnom pretresu, odnosno u situacijama kada se od njih uzima iskaz kao svedoka i svedoka oštećenih u krivičnom postupku prema maloletnicima delimično su usklađena sa relevantnim međunarodnim standardima.

Od maloletnika se u predistražnom postupku mogu prikupljati obaveštenja, kao i od bilo kog drugog građanina, shodno opštim zakonskim odredbama propisanim Zakonikom o krivičnom postupku ali i uz primenu posebnih pravila.

Takođe, on se može saslušati u svojstvu osumnjičenog, što predstavlja dokaznu radnju ako je sprovedena u skladu sa posebno propisanim pravilima koje se odnose na maloletnika.

Obema radnjama mora da prisustvuje roditelj, odnosno zakonski zastupnik deteta. Roditelja ili zakonskog zastupnika deteta svojim prisustvom ovim radnjama može izuzetno zameniti predstavnik organa starateljstva ukoliko maloletnik nema roditelja ili je on nije u mogućnosti ili ne želi da prisustvuje navedenim radnjama.

Saslušanju maloletnika u svojstvu osumnjičenog uvek mora prisustvovati i izabrani branilac, odnosno advokat po službenoj dužnosti koji ima posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica.

Policijski službenici - policajci za maloletnike u predistražnom postupku vrše određene radnje i u skladu sa "Pravilnikom o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima", odnosno u skladu sa članom 3. ovog Pravilnika. Navedenim članom izričito je propisano da su svi policijski službenici u primeni policijski ovlašćenja dužni da vode računa o pravnom statusu, najboljim interesima, zdravlju i dostojanstvu ličnosti maloletnog lica, emocionalnim i drugim ličnim svojstvima i zaštiti njegove privatnosti, kao i da izbegavaju eventualni nastanak štetnih posledica po maloletno lice. O preduzetim policijskim ovlašćenjima maloletno lice prema kome se postupa, njegov roditelj ili staratelj, obaveštava se na jeziku koji razume, a u zavisnosti od vrste ovlašćenja policijski službenik će nakon usmeno datog obaveštenja uručiti i pismeno obaveštenje o pravima maloletnog lica uz proveru da li je razumelo svoja prava i dužnosti.

Prema članu 4. Pravilnika policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju svi policijski službenici kada su za to zakonom ispunjeni uslovi. Izuzetak od ovoga postoji kada se maloletnik saslušava u svojstvu osumnjičenog ili se od njega prikupljaju obaveštenja u svojstvu građanina, navedena ovlašćenja može obaviti isključivo policajac za maloletnike, a samo izuzetno ga može zameniti drugi policijski službenik koji je završio obuku iz oblasti prava i krivičnopravne zaštite maloletnih lica.

Prema pravilima sadržanim u Zakonu o policiji maloletnik može pod određenim uslovima biti i poligrafski ispitan ali isključivo uz njegov pristanak i uz saglasnost i prisustvo roditelja ili zakonskog zastupnika ili punoletne osobe od poverenja što je regulisano odredbama člana 57. stav 2.

Saslušanju maloletnika u pripremnom postupku moraju prisustvovati javni tužilac i branilac za maloletnike, a po pravilu i lica bliska maloletniku kao što su njegovi roditelji ili zakonski zastupnici.

Maloletniku se nikada ne može suditi u odsustvu, a on se može samo kada to sudija za maloletnike naredi udaljiti prilikom izvođenja pojedinih radnji i to samo u svrhu njegove zaštite i u najboljem interesu maloletnika.

Zakonom je izričito propisano da, kada je to potrebno, saslušanje maloletnika se obavlja uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica.

Maloletnik se obavezno poziva i na sednicu veća, odnosno glavni pretres.

Na ovom mestu posebno želimo da ukažemo na činjenicu da prema trenutno važećem zakonodavnom okviru: jedan sudija - sudija za maloletnike vodi pripremi postupak prema maloletniku, a potom predsedava sednicom veća ili glavnim pretresom što je u direktnoj suprotnosti sa pojedinim presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu (npr. videti slučaj Adakijevč protiv Poljske ili Nortije protiv Holandije). Navedene odredbe treba izmeniti i izričito predvideti da sudija koji vodi pripremi postupak ne može da predsedava sednicom veća ili glavnim pretresom na kojoj se donosi odluka o obustavljanju postupka, odnosno rešenje o izricanju vaspitne mere ili presuda o izricanju kazne maloletničkog zatvora.

2.5. Pravo na informisanje i aktivno učešće u postupku

Obaveza informisanja maloletnika na jeziku koji razume i pravo na aktivno učešće u postupku predviđene su i relevantnim zakonima i podzakonskim aktima. U ovom delu prevashodno mislimo na odredbe Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakonikom o krivičnom postupku, kao i Pravilnikom o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, prema kome između ostalog sva policijska ovlašćenja prema maloletnom licu moraju biti primenjena na jeziku koje maloletno lice razume, a od zavisnosti od vrste ovlašćenja nakon usmenog obaveštenja maloletnom licu i njegovim roditeljima uručuje se i pisano obaveštenje.

Međutim, iako organi postupka u praksi načelno poštuju obavezu informisanja maloletnika na jeziku koji razume upitno je da li navedeni propisi zaista i rezultiraju stvarnim razumevanjem saopštene informacije te je u tom smislu neophodno raditi na kontinuiranoj obuci predstavnika sistema maloletničkog pravosuđa od policije, advokata do predstavnika pravosuđa, u smislu razumevanja načina na koji ova uzrasna kategorija može da shvati značaj pruženih informacija.

2.6. Pravo na obaveznu stručnu odbranu i zastupanje

Pravo na obaveznu stručnu odbranu i zastupanje maloletnika je široko postavljeno i u potpunosti usklađeno sa relevantnim međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

Maloletnik ima pravo na obaveznu stručnu odbranu za sva krivična dela za koje gonjenje može da preduzme isključivo javni tužilac za maloletnike. Takođe maloletnik mora da ima branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka. Branilac može da bude samo advokat i ako ga maloletnik ili njegov zakonski zastupnik ne izabere on se postavlja po službenoj dužnosti iz reda branioca koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih.

Advokati koji zastupaju maloletnike treba da budu obučeni i upoznati s pravima dece i pitanjima koja se na njih odnose, treba da dobijaju kontinuiranu i temeljnu obuku i da budu kadri da komuniciraju sa maloletnicima na nivou njihovog razumevanja situacije u kojoj su se našli, posebno imajući u vidu adekvatno poznavanje specifičnosti postupka prema maloletnicima.

Roditelj, odnosno zakonski zastupnik maloletnika mora biti prisutan od predistražnog postupka kada se od maloletnika uzimaju obaveštenja u svojstvu građanina, odnosno kada se on sasluša u svojstvu osumnjičenog pa do njihovog pozivanja na sednicu veća za maloletnike, odnosno kada veće odlučuje na glavnom pretresu.

2.7. Posebno prilagođene krivične sankcije i mere

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica uneo je u naš pravni sistem raznovrsnost, brojnost i prilagođenost sankcija i mera koje se mogu izreći, odnosno primeniti prema maloletnim učinocima krivičnih dela i jasno reflektovani princip koji se ogleda u primeni načela oportuniteta (opšteg i sa intervencijom) u smislu skretanja krivičnog postupka uvek kada je to moguće i naravno kada su za to ispunjeni zakonski uslovi.

Međutim ono što je primetno u praksi je da i nakon petnaest godina primene zakona još uvek nisu stvoreni uslovi za izvršenje pojedinih vaspitnih mera poput vaspitne mere upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje čije je osnivanje neophodno, kao i usklađivanje zakonskog rešenja sa relevantnim zakonskim okvirom u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite. Isto važi i za vaspitnu meru pojačanog nadzora u drugoj porodici čije se izricanje beleži na nivou "statističke greške" jer u praksi takvih porodica nema i pored pokušaja da se one uspostave putem instituta specijalizovanog hraniteljstva i za decu u sukobu sa zakonom.

Neophodno je ojačati kapacitete krivičnog pravosuđa zapošljavanjem psihologa pri svim višim sudovima čime bi se obezbedio viši nivo osposobljenosti i podrške pravosudnom sistemu u izboru odgovarajuće mere i sankcije uz dosledno poštovanje principa najboljeg interesa deteta i individualizacije postupanja u svakom konkretnom slučaju.

Takođe, neophodno je kontinuirano raditi na unapređenju uslova smeštaja u kojima se primenjuju zavodske sankcije i jačanja kapaciteta u kontekstu profesionalnog osposobljavanja i razvijanja praktičnih veština i kreativnost maloletnika i maloletnica, uključujući tehnološko osavremenjavanje ustanova i podsticanje digitalne pismenosti.

Važno je imati na umu da programi postupanja i psiho-socijalne podrške moraju uvažiti i rodnu perspektivu, pogotovo u ustanovama gde maloletnici i maloletnice zajedno izvršavaju određene mere i

sankcije. Navedeno se mora posebno imati u vidu jer se poslednjih godina godina beleži povećanje stope učešća maloletnica u maloletničkom kriminalitetu, te neophodnosti da sistem pruži adekvatnu podršku uvažavajući rodnu perspektivu.

Izmeniti i dopuniti normativni okvir koji se odnosi na postpenalni prihvat lica prema kojima su izvršavane mere zavodskog karaktera i kazne maloletničkog zatvora. U tom smislu neophodno je kontinuirano raditi na razvoju, primeni i unapređenju programa pripreme za otpust maloletnika, usmerenih na obrazovanje i profesionalno osposobljavanje sa ciljem olakšanog zapošljavanja i samozapošljavanja nakon otpusta iz vaspitno popravnog doma ili maloletničkog zatvora.

U saradnji resornih ministarstava, lokalnih samouprava i organizacija civilnog društva neophodno je razviti mrežu efikasnih i održivih usluga psiho-socijalne podrške usmerene na efikasniju reintegraciju u zajednicu, a u skladu sa programima postpenalnog prihvata koji je prilagođen individualnim potrebama maloletnika i maloletnica. Navedeno je neophodno sa ciljem prevencije povrata ove uzrasne kategorije.

3. Maloletnici kao oštećeni/žrtve krivičnih dela

3.1. Pojam žrtve

Za razliku od pojma deteta gde su svi relevantni izvori međunarodnih standarda na istoj poziciji i određuju ovaj pojam istovetno, po pitanju definicije žrtve i dalje postoje značajne razlike, pretežno uslovljene sledećim faktorima:

- Obuhvat, odnosno priroda standarda - pri čemu se neki bave procesnim položajem žrtava krivičnih dela uopšte (poput Direktive (2012)029), dok su drugi usmereni na tačno određene kategorije žrtava (Istanbulska konvencija, direktive (2011)036 i (2017)541, Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka itd.);
- Datum donošenja/usvajanja dokumenta koji je izvor standarda, što je od velikog značaja imajući u vidu da oblast procesnih garancija, a naročito procesnih garancija za žrtve, predstavlja polje intenzivne normativne aktivnosti na međunarodnom nivou u poslednje sve decenije.

Imajući navedeno u vidu, neophodno je poći od Direktive (2012)029 kao dokumenta koji propisuje minimalni, opšti nivo garancija, odnosno standarda za sve žrtve, bez obzira na vrstu krivičnog dela.

Član 2. Direktive o žrtvama prepoznaje dve kategorije žrtava krivičnih dela a kriterijum njihovog razlikovanja je činjenica da li je izvršenjem krivičnog dela žrtva-pasivni subjekat krivičnog dela izgubila život ili ne. U slučajevima kada izvršenjem krivičnog dela nije došlo do gubitka života žrtve krivičnog dela pod tim pojmom se shvata „fizičko lice koje je pretrpelo povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu, ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim delom“. U ovom slučaju reč je o žrtvi u užem smislu njenog značenja. Nasuprot ovom, u slučaju kada je izvršenjem krivičnog dela direktno prouzrokovana smrt žrtve (pasivnog subjekta krivičnog dela) pod žrtvom se smatraju članovi porodice lica

čija je smrt direktna posledica krivičnog dela i koji su pretrpeli povredu ili štetu kao posledicu smrti tog lica (žrtva krivičnog dela u širem smislu). Uz to, preciziran je i krug lica kao članova porodice. To su: supružnik, lica koja žive sa žrtvom u intimnoj, stabilnoj i kontinuiranoj zajednici u okviru zajedničkog domaćinstva, srodnik po direktnoj liniji, braća i sestre i lica o kojima se žrtva stara.

Pojam oštećenog u Zakoniku o krivičnom postupku

Kada je reč o pojmu oštećenog u našem ZKP-u, jasno je da i naš zakonodavac poznaje dve kategorije oštećenih lica i da je kriterijum njihovog razlikovanja identičan kriterijumu razlikovanja dve kategorije žrtava krivičnih dela u smislu člana 2. Direktive. Tako se pod oštećenim u užem smislu, prema članu 2. tač. 11. ZKP smatra fizičko ili pravno lice čije je lično i imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo.

Pored toga, određujući krug pravnih sledbenika oštećenog, član 57. ZKP definiše da, ako oštećeni umre u toku roka za davanje izjave o preuzimanju krivičnog gonjenja ili za podnošenje predloga za krivično gonjenje odnosno u toku postupka, njegov bračni drug, lice sa kojim živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici života, deca, roditelji, usvojenici, usvojitelji, braća, sestre i zakonski zastupnik mogu u roku od tri meseca posle njegove smrti dati izjavu da preuzimaju gonjenje ili podneti predlog, odnosno dati izjavu da ostaju pri predlogu.

Imajući navedeno u vidu, jasno je da je pojam oštećenog po ZKP-u širi od pojma žrtve koji sadrži Direktiva, budući da obuhvata i pravna lica. U tom smislu, postavlja se pitanje kako postupiti u kontekstu usaglašavanja sa odredbama Direktive.

Predlog koji se učestalo čuje u javnosti jeste potpuno napuštanje termina oštećeni i prihvatanje termina žrtva krivičnog dela, što bi pored ostalog, imalo za posledicu i potpuni raskid sa našom pravnom tradicijom po ovom pitanju, ali i sveobuhvatna intervencija u ZKP-u koja bi podrazumevala paralelnu egzistenciju pojmova „žrtva“ i „oštećeni“, ne bi li se osigurala distinkcija između položaja fizičkih i pravnih lica. Istini za volju, uvođenje ovog pojma bi doprinelo ostvarivanju prava žrtve da bude prepoznata kao takva, u kontekstu nematerijalnih reparacija, ali bi na legislativnom nivou, ali i praksi, dovelo do nekonzistentnosti i neujednačene prakse, budući da bi „privikavanje“ u praksi na ovu promenu zahtevalo dug vremenski period.³⁵

Pojmovi žrtve i oštećenog u Krivičnom zakoniku

Veoma učestalo jeste i tretiranje pitanja vezanih za pojam žrtve samo iz ugla izmena Zakonika o krivičnom postupku, dok je KZ ostao izvan fokusa. Tako Škulić³⁶ konstatuje da „krivično materijalno pravo ... u svega nekoliko odredbi koristi termin „žrtva“, a uopšte ne koristi krivičnoprocesni termin „oštećeni“, što je inače, sa stanovišta našeg sadašnjeg pozitivnog krivičnogpravnog sistema, u stvari, greška, jer se time nepotrebno sužava zaštita određenih interesa oštećenog,“ ne upušta u ozbiljnost problema terminološke

³⁵ Kolaković-Bojović, M (2020) Direktiva o žrtvama (2012/29/eu) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije, Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), Bejatović, S (ur), Misija OEBS-a u Srbiji, 41-54.

³⁶ Škulić, M. (2015) *Normativna analiza položaja oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sitemu Republike Srbije*, Misija OEBS-a u Republici Srbiji.

nekonzistencije u KZ-u i ZKP-u, i problem upotrebe pojma žrtva u KZ-u, čak i u situacijama kada je očigledno da se ne misli na pasivni subjekt krivičnog dela.

Član 54. KZ-a predviđa da će sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela a **naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela**, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.

Slično, član 72. propisuje da, kad izrekne uslovnu osudu, sud može odrediti da se učinilac stavi pod zaštitni nadzor, ako se, s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a **naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela** i okolnosti izvršenja dela, može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude.

Pojam „žrtva“ upotrebljen je i u članu 73. kojim se uređuje sadržina zaštitnog nadzora, pri čemu se određuje da zaštitni nadzor može obuhvatiti otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito **izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela**.

I u članu 77. kojim se uređuje izricanje sudske opomene, predviđeno je da će, pri odlučivanju da li će izreći sudsku opomenu sud, vodeći računa o svrsi sudske opomene, posebno uzeti u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo ponašanje posle izvršenja krivičnog dela, a naročito njegov **odnos prema žrtvi krivičnog dela**, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinjeno.

Pojam žrtva upotrebljen je i u posebnom delu Krivičnog zakonika, i to u članu 388 - Trgovina ljudima, koji propisuje da će se, ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina, a **onaj ko zna ili je mogao znati da je lice žrtva trgovine ljudima**, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1. ovog člana, zatvorom od šest meseci do pet godina.

Pored problematičnog stava o adekvatnosti pojma oštećeni, konstatacija Škulića da KZ uopšte ne koristi pojam oštećeni, naprosto ne odgovara istini, i upravo ta činjenica dodatno usložnjava situaciju jer ukazuje na to da je korišćenje pojma žrtva u navedenim primerima ne ukazuje na odluku zakonodavca da terminološki drugačije pristupi ovom pitanju u Krivičnom zakoniku. Naprotiv, pre bi se moglo reći da se o ovom pitanju nije preterano razmišljalo, i da se odabiru terminologije pristupalo stihijski. U prilog ovome govori i činjenica da je pojam žrtva prisutan mahom u onim segmentima KZ-a koji su pretrpeli izmene poslednjih godina i/ili su posledica usaglašavanja sa međunarodnim standardima.

Takav je slučaj sa članom 79. koji uređuje vrste mera bezbednosti, a među njima i zabranu približavanja i komunikacije sa oštećenim, dalje regulisanu u članu 89a koji predviđa da sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti **približavanje oštećenom** na određenoj udaljenosti, **zabraniti pristup u prostor oko mesta**

stanovanja ili mesta rada oštećenog i zabraniti dalje uznemiravanje oštećenog, odnosno dalju komunikaciju sa oštećenim, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji učinioa krivičnog dela bilo opasno po oštećenog.

Dalje, članom 93. regulisana je **zaštita oštećenog** i predviđeno da, ako je u krivičnom postupku usvojen **imovinskopravni zahtev oštećenog**, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni **imovinskopravni zahtev oštećenog** u tom iznosu. **Oštećeni** koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahteva upućen na parnicu može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi, ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od dana pravnosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu. **Oštećeni** koji u krivičnom postupku nije podneo imovinskopravni zahtev može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi, ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi, a najdalje u roku od tri godine od dana pravnosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi. U prethodno opisanim slučajevima, **oštećeni** mora u roku od tri meseca od dana pravnosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinskopravni zahtev zatražiti namirenje iz oduzete imovinske koristi.

Imajući sve navedeno u vidu, ne čini se prihvatljivim ni predlog da zakonodavac definiše oba pojma, uz jasnu distinkciju njihove upotrebe u pogledu predviđanja prava i obaveza.

Mišljenja smo da bi samo dva moguća rešenja zadovoljila i potrebe adekvatnog garantovanja prava žrtava u krivičnom postupku i obezbedila usaglašavanje sa relevantnim međunarodnim standardima, a time i pozitivnu ocenu međunarodnih institucija.

- Jedno bi podrazumevalo da se termin oštećeni zameni pojmom žrtva i time u potpunosti odbaci tradicija i temeljito promeni pristup;
- Drugo rešenje bilo bi neka vrsta kompromisa između tradicionalnog i međunarodno priznatog koncepta, a podrazumevalo bi unošenje odredbe koja bi jasno definisala da se pojam oštećenog, kada se radi o fizičkom licu, u smislu Krivičnog zakonika, ima tumačiti u skladu sa definicijom sadržanom u Direktivi o žrtvama, uz navođenje pomenute odredbe iz Direktive.

Bilo da se opredeli za opciju jedan ili dva, zakonodavac bi je morao ugraditi i u ZKP i u KZ iz kojih bi eliminisao terminološki dualizam i konfuziju koji trenutno vladaju.

3.2. Pravo žrtve na informisanje, pravo da izrazi svoje mišljenje i stavove i aktivno učestvuje u postupku

Kada je reč o pravu žrtve na informisanje i dostupnost informacija, relevantni međunarodni standardi uređuju tri pitanja:

- Lista informacija koje žrtvama moraju biti dostupne već od prvog kontakta sa organom postupka (dakle i pre podnošenja krivične prijave);
- Lista informacija koje žrtvama moraju biti dostupne tokom krivičnog postupka (dakle, nakon što je pokrenut krivični postupak);
- Način informisanja žrtava, odnosno dostupnost informacija žrtvama.

Specifičnost ovog seta standarda ogleda se na dva nivoa:

- Najpre, u činjenici da nije u celosti predmet materije krivičnog zakonodavstva, već se u značajnoj meri uređuje pravosudno-organizacionim zakonodavstvom;
- A potom i u tome što zapravo insistira na tome da brojne informacije na koje oštećeni inače ima pravo u krivičnom postupku, što je uređeno desetinama odredaba Zakonika o krivičnom postupku, postanu dostupne u organizovanoj, sublimiranoj i jasnoj formi u okviru sistema podrške i pomoći žrtvama. Ove odredbe, dakle, po svojoj prirodi su više okvir operacionalizacije vršenja prava zagwarantovanih ZKP-om, nego pitanje propisivanja tih istih prava ovim zakonom. Od ovog pravila postoje i određeni izuzeci, budući da **u određenim segmentima krivično zakonodavstvo i dalje nije u potpunosti usklađeno sa relevantnim standardima (naročito Direktive (2012)029EU).**

Zakonik o krivičnom postupku i ZMKUD ne adresiraju adekvatno obavezu organa postupka da pruže oštećenom informacije, počev od prvog kontakta sa organom postupka, na jeziku koji razume, u skladu sa odredbama čl. 4 i 6. Direktive 2012/029EU, čime bi se postiglo i usaglašavanje sa članom 31. Lanzerote konvencije.

Nacionalno krivično zakonodavstvo ne prepoznaje ni pravo oštećenog da bude obavešten o puštanju okrivljenog/osuđenog na slobodu, u skladu sa čl. 32-33. Direktive.

Sva relevantna obaveštenja, u skladu sa Smernicama Saveta Evrope za pravdu po meri deteta, treba da budu pružena na jeziku koje dete razume i koji je po meri deteta.

Pravo maloletnog oštećenog da izrazi svoje mišljenje i aktivno učestvuje u postupku ispoljava se kroz dva seta procesnih prava oštećenog predviđenih Zakonikom o krivičnom postupku i Zakonom o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

U skladu sa tradicijom u regionu, oštećenom u krivičnom postupku priznat je čitav set prava koji mu omogućavaju, ne samo da bude saslušan kao svedok u postupku, već i da aktivno učestvuje u svojstvu oštećenog kao tužioca, privatnog tužioca ili samo oštećenog, kroz prisustvo procesnim radnjama i aktivno učešće u njima, pri čemu mu se priznaje pravo uvida u spise predmeta, predlaganje dokaza, ispitivanje okrivljenog, svedoka i veštaka, kao i široko propisano pravo žalbe.

Oba aspekta prava ograničena su uzrasno ali na različite načine. Naime, kada je reč o pravu da izrazi svoje mišljenje, nema stroge starosne granice, budući da ZKP isključuje mogućnost svedočenja maloletnog lica koje, s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost, nije sposobno da shvati značaj prava da ne mora da svedoči.

U pogledu preduzimanja procesnih radnji, ograničenje je samo relativnog karaktera, budući da starosna granica od 16 godina ne sprečava maloletnika da vrši zakonom garantovana prava, već samo da ih vrši neposredno. Naime, u skladu sa članom 56. ZKP-a, ako je oštećeni maloletno lice ili lice koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti, njegov zakonski zastupnik je ovlašćen da daje sve izjave i da preduzima sve radnje na koje je po ovom zakoniku ovlašćen oštećeni.

Imajući sve navedeno, **pravo maloletnog oštećenog da izrazi svoje stavove i aktivno učestvuje u postupku prema krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije je u potpunosti u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima.**

3.3. Besplatna pravna pomoć

Relevantni međunarodni standardi prepoznaju značaj da se žrtvama, naročito onim koje imaju status stranke u postupku, obezbedi besplatna pravna pomoć. Istovremeno, uslove i način sprovođenja ovog prava u praksi, standardi prepuštaju nacionalnim zakonodavstvima. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, prepoznaje i široko postavlja ovo pravo, precizirajući da će se raditi ne samo o besplatnoj pravnoj pomoći, već da će ona biti pružena od strane advokata koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta. U tom smislu, **postoji puna usklađenost krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.**

3.4. Zaštita od sekundarne i ponovljene viktimizacije tokom postupka i pravo na bezbednost

Iako brojni, međunarodni standardi koji uređuju pitanje zaštite (maloletnih) žrtava od sekundarne viktimizacije, njihova suština bi se mogla sublimirati u nekoliko koraka:

- Blagovremeno prepoznavanje žrtava, što je od naročitog značaja za decu žrtve eksploatacije kriminalnih aktivnosti;
- Blagovremena procena stepena rizika i ranjivosti žrtve, kao i potreba za zaštitnim merama;
- Zakonske garancije/mogućnosti za primenu raznovrsnih/prilagođenih mera zaštite od sekundarne viktimizacije (izbegavanje suočavanja sa okrivljenim, svedočenje putem video linka, ograničenje broja ispitivanja, sprečavanjem nepotrebnog odlaganja postupka, kroz poverljivost postupka/isključenje javnosti, obezbeđivanjem usluga podrške tokom čitavog postupka, itd.
- Obezbeđivanje institucionalnih, administrativnih i infrastrukturnih kapaciteta za primenu zaštitnih mera;
- Obezbeđivanje adekvatnog treninga za sve aktere postupka koji dolaze u kontakt sa maloletnim oštećenima.
- Pored opštih mera za sprečavanje ponovljene i sekundarne viktimizacije u odnosu na konkretno dete-žrtvu, Lanzarote konvencija u članu 37. donosi i preventivnu meru opšteg karaktera, usmerenu na prevenciju povrata izvršilaca krivičnih dela povezanih sa seksualnom eksploatacijom dece i zahtevajući evidentiranje i pohranjivanje nacionalnih podataka o osuđenim učiniocima seksualnog, odnosno krivičnog dela protiv polne slobode.

Iz gore navedenog, jasno je da samo deo predviđenih mehanizama zavisi od odredaba krivičnog zakonodavstva, dok je za ostatak relevantno pravosudno-organizaciono zakonodavstvo ali i budžetski kapaciteti institucija.

S tim u vezi, ukazaćemo samo na one segmente koji zahtevaju izmene krivičnog zakonodavstva. Tako je izmenama i dopunama Dela III Zakona o postupanju prema maloletnicima u krivičnom postupku,

neophodno propisati obavezu, nadležnosti, uslove i postupak sprovođenja individualne procene potreba maloletnog oštećenog za zaštitnim merama ali i proširiti sistem zaštitnih mera prema maloletnim oštećenima u krivičnom postupku u pogledu ograničene primene medicinskih pregleda i zabrane unakrsnog ispitivanja usmerene na sprečavanje sekundarne viktimizacije.

3.5. Pravo na podršku

Jedna od značajnijih tekovina u oblasti unapređenja procesnih garancija za žrtve u poslednje dve decenije, jeste i razvoj kompleksnog i detaljnog sistema standarda u pogledu obaveze države da obezbedi podršku žrtvama. u odnosu na decu žrtve, ovi zahtevi su postavljeni tako da se na njih odnose sve garancije koje važe i za punoletne žrtve, uz dodatak dodatnih prava povezanih sa svojstvom njihove naročite, uzrasno uslovljene ranjivosti.

U tom smislu, relevantni međunarodni standardi obavezuju države na suprotstavljanje sveobuhvatnog i koordiniranog sistema podrške žrtvama, koji uključuje psiho-socijalnu, medicinsku, pravnu i druge vrste pomoći i podrške, bez nadoknade. Usluge podrške treba da budu prilagođene potrebama žrtve i zasnovane na prethodnoj proceni. Kako usluge podrške treba da budu dostupne od prvog kontakta žrtve sa institucijama, tokom, pa i određeni period nakon okončanja postupka, neophodno je uspostaviti efikasan sistem upućivanja žrtava. Sve informacije o postojećim uslugama podrške treba da budu dostupne žrtvama, uključujući i putem telefonskih info linija.

Detaljnou analizom ovako formulisanih standarda, uviđaju se dve stvari:

- Da ovako definisani standardi zahtevaju značajne reformske poduhvate države, kako na normativnom i institucionalnom planu, tako i kroz finansijska ulaganja u jačanje administrativnih i infrastrukturnih kapaciteta, u saradnji sa nevladinim sektorom.
- Da ovaj proces, iako tesno povezan sa vođenjem i tokom krivičnog postupka, u najvećoj predstavlja materiju pravosudno-organizacionog i zakonodavstva koje uređuje materiju socijalne i zdravstvene zaštite.

U tom smislu, **u materiju krivičnog prava, odnosno postupka, od gore navedenih obaveza, potpada obaveza da se maloletnom oštećenom obezbedi besplatna pravna pomoć, da usluge podrške budu zasnovane na prethodnoj individualnoj proceni i da maloletni oštećeni bude blagovremeno obavestjen o dostupnim uslugama podrške i pomoći, kao i uslovima i načinu pristupa tim uslugama.** Imajući ovo na umu, potrebne izmene krivičnog zakonodavstva, ograničavaju se na one, već predložene u Odeljku 3.4 kada je bilo reči o prepoznavanju mehanizma prethodne individualne procene potreba, kao i u Odeljku 3.2. u pogledu prava žrtve na informisanje, dok, kao što je navedeno u Odeljku 3.3, zakonodavstvo već sadrži adekvatna rešenja u pogledu besplatne pravne pomoći maloletnim oštećenima u krivičnom postupku.

Usvajanjem Akcionog plana za Poglavlje 23, 2016. godine, Republika Srbija je predvidela korake za usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa Direktivom o žrtvama. 2020. godine, usvojena je i Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020-2025. godine, sa pratećim Akcionim planom, kojim su definisani ključni pravci neophodnih izmena krivičnog i pravosudnog zakonodavstva, da bi se obezbedila podrška (maloletnim) žrtvama krivičnih dela u skladu sa

standardima predviđanim Direktivom o žrtvama. Tokom 2020. godine, dve ekspertske grupe su radile na izradi detaljnih predloga izmena u oba segmenta zakonodavstva, nakon čega su predložili izmena dostavljeni Ministarstvu pravde, čije bi radne grupe ove izmene trebalo da operacionalizuju i pripreme nacрте koji bi bili dostavljeni Vladi RS na dalje postupanje. Ipak, ovde je važno naglasiti da je najveći deo zakonskih izmena, neophodnih da bi se uspostavio efikasan i održiv sistem podrške žrtvama, zapravo potrebno izvršiti u segmentu pravosudnog, a ne krivičnog zakonodavstva. Kada je reč o krivičnom zakonodavstvu, ključni korak predstavlja stvaranje normativnih preduslova da ispitivanju maloletne žrtve prisustvuje osoba od poverenja po izboru deteta, dokle god ne postoji sukob interesa.

3.6. Pravo žrtve na reparaciju

Pravo žrtve na reparaciju se u pravnim sistemima u regionu, tradicionalno shvata mnogo uže nego što ga percipiraju međunarodni standardi u oblasti prava žrtava.

Iz relevantnih standarda nesumnjivo proizilazi da pravo na reparaciju obuhvata materijalnu i nematerijalnu štetu i druge oblike odštete kao što su: (a) restitucija; (b) rehabilitacija; (v) zadovoljenje, uključujući povraćaj dostojanstva i ugleda; (g) garancije da se to neće ponoviti.

Ipak, čini se da je koncept reparacije u našem pravnom poretku fokusiran na kompenzacije, dok su drugi aspekti reparacije koji nisu finansijskog karaktera, i dalje skrajnuti.

Pored toga, kada je reč o pravu na reparaciju, važno je napomenuti da njegovo efikasno ostvarivanje zahteva integrisani pristup unapređenju normativnog okvira i postupanja organa krivičnog postupka, parničnih sudova, organa javne uprave zaduženih za vođenje upravnih postupaka čiji je predmet kompenzacija ili zahtev za obezbeđivanjem određenih socijalnih davanja; potom konstantno unapređenje mehanizama podrške i zaštite žrtava i najzad, obezbeđivanja garancija „non-repetition“ ne samo u pogledu konkretne žrtve i učinioca, već i u kontekstu postojanja mehanizama vladavine prava koji obezbeđuju sigurno okruženje za žrtvu.

Imajući navedeno u vidu, jasno je da se ocenom usklađenosti odredaba krivičnog zakonodavstva sa relevantnim standardima, ne može dobiti kompletna slika u kontekstu mogućnosti žrtava da ostvare pravo na reparaciju u pravnom sistemu Republike Srbije, ali ne samo usled činjenice da ovo nije isključiva materija krivičnog (procesnog) prava, već usled neophodnosti da zakonom propisani instrumenti dokažu delotvornost u praksi, u smislu člana 13. EKLJP.

Prihvatajući sva ova ograničenja, može se konstatovati da Zakonik o krivičnom postupku predviđa mehanizme koji oštećenom u krivičnom postupku omogućavaju da od učinioca zahteva kako nadoknadu troškova koje je imao povodom vođenja krivičnog postupka, tako i nadoknadu štete koju je pretrpeo izvršenjem krivičnog dela (imovinskopravni zahtev). U tom smislu, „imovinskopravni zahtev može se odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla“. Predviđanjem obaveze organa postupka da prikuplja dokaze od značaja za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu i pre nego što je on istaknut, mogućnošću da odredi privremene mere na predmetu zahteva, kao i predviđanjem obaveze suda da u krivičnom postupku donose odluku o imovinskopravnom zahtevu izuzev ako bi to

dovelo do znatnog odugovlačenja postupka, zakonodavac je postavio adekvatne normative temelje da oštećeni dobije adekvatnu nadoknadu već u krivičnom postupku. U tom smislu, krivičnopравни okvir je potpun i usklađen sa međunarodnim standardima. Ipak, iako delotvornost zakona u praksi nije predmet ove analize, nemoguće je izbeći konstataciju da je u praksi, primena izuzetka iz člana 258. vezanog za odugovlačenje krivičnog postupka, pretvorena u pravilo. Naime, sudovi pod izgovorom potencijalnog odugovlačenja postupka, oštećene po pravilu upućuju da imovinskopravni zahtev ostvare u parnici. Time se dodatno produžava vreme do donošenja odluke, proizvode dodatni troškovi postupka a žrtva ostaje bez mehanizama zaštite koji joj pripadaju kao oštećenom u krivičnom postupku. U parničnom postupku, ona je ravnopravna stranka koja se „bori“ protiv okrivljenog, što rezultira sekundarnom viktimizacijom i suprotno je prirodi prava na reparaciju. Sve ovo, uz dugotrajnost parničnih postupaka, direktno utiče na (ne)delotvornost ovog pravnog sredstva u praksi. Najzad, negativan uticaj postoji i na polju organizacije i efikasnosti pravosuđa, budući da ovako produkuju dodatni parnični predmeti i dodatno opterećuje pravosuđe. Ovakva praksa skopčana je sa nekoliko faktora:

- Zanemarivanje obaveze prikupljanja dokaza od značaja za odluku o imovinskopravnom zahtevu, tokom čitavog postupka, i pre njegovog isticanja, uključujući i istragu.
- Neodlučnost/nesigurnost sudija „krivičara“ u pogledu odlučivanja o pitanjima koja per se spadaju u materiju građanskog prava, iako ova vrsta specijalizacije u pravosuđu Republike Srbije ne postoji u formalnom smislu.
- Nepostojanje bližih smernica koje bi sudijama pomogle u donošenju ovakve odluke, a koje bi bile zasnovane na praksi parničnih sudova u pogledu odlučivanja o odštetnim zahtevima.
- Pomirljiv stav punomoćnika oštećenih u pogledu ovakve prakse, pa čak i povremeno demotivisanje oštećenih uz argumentaciju da ne postoje šanse da se imovinskopravni zahtev ostvari u krivičnom postupku. Ovo je od naročitog značaja kada je reč o punomoćnicima maloletnih oštećenih, budući da je njihova uloga da oštećenom najpre pojasne sve bitne aspekte prava na isticanje imovinskopravnog zahteva ali i da pomognu oštećenom da taj zahtev opredeli.
- Pored navedenog, oštećenima je onemogućen pristup obeštećenju u situacijama kada je učinilac krivičnog dela nepoznat ili ne poseduje imovinu, budući da nisu uspostavljeni mehanizmi obeštećenja koji bi funkcionisali po principu državnih garantnih fondova.
- Dodatno, važno je napomenuti da se značajan deo garancija prava na reparaciju u nacionalnim zakonodavstvima propisuje, ne kroz krivično, već kroz pravosudno organizaciono, upravno i parnično zakonodavstvo, kao i kroz posebne zakone kojima se uređuju prava pojedinih kategorija žrtava, ali i kroz podzakonske akte i smernice čija je svrha efikasnija primena zakonskog okvira u praksi.

Imajući sve navedeno u vidu, postavlja se pitanje da li je intervencijom u samom zakonu moguće promeniti postojeću situaciju. Čini se da je odgovor odričan, budući da bi sledeći stepen obaveznosti odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku predstavljao značajan faktor neefikasnosti (ili makar izgovor za istu). U tom smislu, vredna je razmatranja ideja koja je dala dobre rezultate u nekim od uporednih zakonodavstava (poput Holandije). Naime, radi se o usvajanju smernica za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku, kao akta Vrhovnog kasacionog suda, koji bi, na bazi

dobre prakse parničnih sudova, pomogao sudijama koji odlučuju u krivičnim postupcima prilikom ocene kriterijuma i odmeravanja iznosa nadoknade. Ovakve smernice³⁷, VKS je usvojio krajem 2019. godine.

Ipak, čini se da u ovom nizu i dalje nedostaje još jedna karika, a to je unapređenje uloge javnog tužilaštva, što bi se moglo postići prenošenjem jednog značajnog dela Smernica koji se bavi pitanjem prikupljanja dokaza koji su od značaja za donošenje odluke o imovinskopravnom zahtevu, u obavezujuće uputstvo koje bi doneo Republički javni tužilac.

Imajući sve ovo u vidu, jasno je da odredbe Zakonika o krivičnom postupku nije potrebno menjati ali da je njihovu primenu potrebno značajno unaprediti, prvenstveno kroz doslednu primenu Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, ali i kroz usvajanje uniformnih obrazaca za opredeljivanje imovinskopavnog zahteva, kao i pružanje podrške žrtvama za njihovo popunjavanje. Pored toga, potrebno je kontinuirano sprovoditi obuku javnih tužilaca i sudija koji postupaju u krivičnim predmetima, usmerenu na prenošenje i usvajanje dobre prakse u postupanju sudija koji o naknadi štete odlučuju u parničnim predmetima. U obuke je potrebno uključiti i advokate koji postupaju kao punomoćnici oštećenog, da bi se unapredile njihove kompetencije i motivisali da adekvatnije zastupaju interese oštećenih u ovom segmentu.

4. Primena opštih instituta materijalnog krivičnog prava

Zastarelost

Odredbe KZ o zastarelosti nisu u potpunosti usklađene sa Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe i Direktivom 2011/093, budući da ne garantuju mogućnost iniciranja/preduzimanja krivičnog gonjenja nakon punoletstva žrtve, u situacijama kada je žrtva viktimizaciju pretrpela u ranom detinjstvu (čl. 180, at. 1 i 181, st. 3, 185, st. 2 i 3, 388, stav 9 (ako je učinjeno prema detetu).

O potrebi usaglašavanja sa UN ICPPED vidi poglavlje o zaštiti dece od prisilnih nestanaka.

Nekažnjavanje dece žrtava eksploatacije kriminalnih aktivnosti

Bez sumnje, najveći izazov u ovom kontekstu jeste dokazivanje da je krivično delo koje je izvršilo lice koje je žrtva trgovine ljudima, upravo i izvršeno u kontekstu trgovine ljudima, i da, u skladu sa članom Konvencije koji predviđa da države članice, u skladu sa osnovnim principima svog pravnog sistema, treba da predvide mogućnost da se kazne ne izriču žrtvama za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima, u onoj meri u kojoj su one bile prisiljene na to.

Imajući u vidu sve navedeno, u posebnoj fokusu treba imati dve stvari:

a) listu krivičnih dela gde se kao učinioci učestalo mogu naći deca-žrtve trgovine ljudima;

³⁷ „Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom i parničnom postupku”, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/publikacije>, pristupljeno 26.11.2021. godine

b) mehanizme nekažnjivosti u skladu sa KZ-om.

A) Kada je reč o najčešćim krivičnim delima gde se kao učinioci mogu sresti deca-žrtve trgovine ljudima, posebno bi trebalo obratiti pažnju na sledeća krivična dela:

Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ), Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a. KZ), Omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ) Kada je reč o krivičnom delu Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. KZ, u kontekstu predmeta Analize, najviše pažnje treba posvetiti st. 1, 4 i 6. Naime, stavom 1, predviđeno je kažnjavanje onoga ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili ko radi prodaje kupuje, drži ili prenosi ili ko posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, pri čemu je zaprećeno kaznom zatvora od tri do dvanaest godina. U kontekstu ovog stava, maloletnici se često nalaze u ulozi „sitnih“ uličnih dilera, na dnu lanca preprodaje. Razloge tome treba tražiti na više nivoa: Najpre, oni lakše dolaze u kontakt sa tinejdžerima, budući da njihovo prisustvo na mestima gde se okupljaju maloletnici i mlađa punoletna lica ne izgleda sumnjivo. Potom, njihove „usluge“ trgovcima donose ogromnu zaradu, uz minimalne ili nepostojeće izdatke, ali i minimalan rizik od izloženosti krivičnoj odgovornosti, povredama, pa čak i smrtnom ishodu. U tom smislu, od značaja je i stav 4. člana 246. koji predviđa kažnjavanje zatvorom od pet do petnaest godina onoga ko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili ko stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši delo iz stava 1. ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalnu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice.

Stavom 6. KZ predviđena je mogućnost oslobođenja od kazne učinioca dela iz st. 1. do 5. ovog člana koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Iako mehanizam predviđen ovim članom naizgled pruža efikasnu zaštitu žrtvama eksploatacije kriminalnih aktivnosti, u praksi postoje brojne prepreke, mahom uzrokovane činjenicom da se maloletnim žrtvama eksploatacije u dužem periodu pre nego što se suoče sa krivičnim pravosuđem, predočavaju moguće, izuzetno teške posledice ukoliko nadležnim organima otkriju identitet nalogodavaca/ eksploatatora. Usled straha da bi se, ukoliko iskoriste „zakonske pogodnosti“ mogli suočiti sa posledicama koje su mnogo teže od lišenja slobode, često se odlučuju na ćutanje. Osim straha, ne treba zanemariti ni to da ih eksploatatori neretko drže u uverenju da nisu eksploatisani, već da igraju važnu ulogu „u poslu“ i da će ta uloga postajati sve važnija ukoliko dokažu lojalnost i izdržljivost. Ovim se status žrtve zapravo maskira ne samo u odnosu na državne organe koji bi mogli pomoći maloletniku, već i u odnosu na samog eksploatisanog maloletnika koji ne prepoznaje da je žrtva.

Sve gore navedeno može se primeniti i **na član 246a. KZ**, u praksi poznat i pod kolokvijalnim nazivom „posedovanje“. Ovom odredbom inkriminisano je neovlašćeno držanje u manjoj količini za sopstvenu upotrebu (stav 1) ili u velikoj količini (stav 2) supstance ili preparata koji su proglašeni za opojne droge. Za stav 1 predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a može se osloboditi od kazne, dok je za stav 2. predviđena kazna zatvora od tri do deset godina. Kao i u članu 246, stav 6, i u članu 246a, stav

3, predviđeno je da se učinilac dela iz st. 1. i 2. ovog člana koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu može se osloboditi od kazne.

Opisani mehanizmi zloupotrebe važe i za krivično delo Omogućavanje uživanja opojnih droga iz člana 247. KZ, st. 1-2. kojima je predviđeno sledeće:

(1) Ko navodi drugog na uživanje opojne droge ili mu daje opojnu drogu da je uživa on ili drugo lice ili stavi na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge ili na drugi način omogućuje drugom da uživa opojnu drogu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili prema više lica, ili ko to delo izvrši u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako to delo učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

Krađa (član 203. KZ), Teška krađa (član 204. KZ), Razbojnička krađa (član 205. KZ), Sitna krađa, utaja i prevara (član 210. KZ)

Kao i kod krivičnih dela povezanih sa neovlašćenim posedovanjem i stavljanjem u promet opojnih droga, maloletnici se neretko javljaju i kao žrtve eksploatacije imovinskih krivičnih dela, i to krađe, teške krađe, razbojničke krađe, razbojništava i sitne krađe.

Bez sumnje, najčešći modaliteti ove grupe krivičnih dela jesu džepna krađa i sitna krađa. Dok je ranije preovladavala džepna krađa, poslednjih godina zabeleženi su brojni slučajevi sitne krađe izvršene od strane maloletnika, gde se, imajući u vidu zakonski limit od 5.000 dinara, oduzimaju stvari čija je vrednost neznatno ispod tog limita (odeća, obuća, kozmetika, sitna tehnička roba, itd) računajući sa nespremnosti vlasnika, najčešće velikih kompanija koje su vlasnici lanca prodavnica da, u slučaju hvatanja učinioaca, gone za sitnu krađu po privatnoj tužbi. Bilo bi preterano tvrditi da se u svim ovakvim slučajevima radi o eksploataciji kriminalnih aktivnosti ali nema sumnje da ona postoji, pri čemu se u ulozi eksploatatora povremeno javljaju i sami roditelji maloletnog lica.

Pored navedenog, poslednjih godina primetna je pojava tzv. dečjih bandi, odnosno grupa čiji su neki od članova (a nekada i svi) mlađi od 14 godina, pri čemu uopšte ne podležu krivičnoj odgovornosti. Na ulicama Beograda zabeležen je niz napada na mahom starije sugrađane, koji su imali sva obeležja razbojništva ili razbojničke krađe. Iako je jasno da je u ovim slučajevima očigledno zatajio centar za socijalni rad, budući da eskalaciji nesumnjivo prethode manje ozbiljni problemi u ponašanju i poremećaji porodičnih odnosa, postavlja se pitanje u kojoj meri odgovornost nose i pravosudni organi koji ne tragaju uvek za mogućim eksploatatorom, već se sve završava na pojačanom nadzoru centra za socijalni rad i „čekanjem“ da se niz devijantnog ponašanja preseče reakcijom krivičnog pravosuđa nakon što dete sa navršениh 14 godina postane krivično odgovorno.

B) Mehanizmi nekažnjivosti žrtava trgovine ljudima

Pored mehanizama oslobađanja od kazne koji su uspostavljeni kroz pojedinačne inkriminacije, u skladu sa zahtevom postavljenim članom 26. Konvencije, od značaja je i procena da li su u konkretnoj situaciji ispunjeni uslovi za postojanje krivičnog dela prinude iz člana 135.

KZ, odnosno primenu člana 21. KZ (Sila i pretnja) kojim je predviđeno:

- (1) Nije krivično delo ono delo koje je učinjeno pod dejstvom neodoljive sile.
- (2) Ako je krivično delo učinjeno pod dejstvom sile koja nije neodoljiva ili pretnje, učiniocu se kazna može ublažiti.
- (3) U slučaju iz stava 1. ovog člana kao izvršilac krivičnog dela smatraće se lice koje je primenilo neodoljivu silu.

Imajući u vidu stav 3, člana 21. KZ, od značaja je i odredba člana 135. koji inkriminiše prinudu:

- (1) Ko drugog silom ili pretnjom prinudi da nešto učini ili ne učini ili trpi, kazniće se zatvorom do tri godine.
- (2) Ko delo iz stava 1. ovog člana učini na svirep način ili pretnjom ubistvom ili teškom telesnom povredom ili otmicom, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.
- (4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt prinuđenog lica ili je delo izvršeno od strane grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.
- (5) Ako je delo iz st. 1. i 2. ovog člana izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

U praksi se javlja čitav niz problema u vezi sa primenom ove inkriminacije. Najpre, neophodno je da je radnja izvršenja krivičnog dela prinude, odnosno sile ili pretnje postojala u odnosu na konkretnu radnju kojom je žrtva izvršila krivično delo, što je u praksi teško dokazivo, naročito u situaciji kada je žrtva trgovine ljudima u tom statusu duži vremenski period, nakon čega postupanje u skladu sa zahtevima praćenim primenom sile ili pretnje prelazi u inertno postupanje sa očekivanjima, čak i ako sila i/ili pretnja nisu ponovljeni. Pored toga, neretko kod žrtava postoji strah od osvete ili povratka u ruke trgovca u slučaju neuspeha postupka koji bi bio vođen za ovakvo delo, pa radije prihvate krivičnu odgovornost. Najzad, nije retkost da poteškoće u dokazivanju nastaju usled nedostatka svedoka ili njihove nespremnosti da potvrde da je žrtva krivično delo izvršila usled prinude, upravo jer su i same u istoj poziciji.

Ređe nego što je to slučaj sa primenom sile i pretnje, kod odgovornosti i kažnjavanja žrtava trgovine ljudima za učinjeno krivično delo može se postaviti i pitanje postupanja u nužnoj odbrani iz člana 19. KZ, koji predviđa:

- (1) Nije krivično delo ono delo koje je učinjeno u nužnoj odbrani.
- (2) Nužna je ona odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog dobra ili dobra drugoga odbije istovremen protivpravan napad.

(3) Učiniocu koji je prekoračio granice nužne odbrane može se kazna ublažiti. Ako je učinilac prekoračio granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom može se i osloboditi od kazne.

Ovo će po pravilu biti situacije kada žrtve krivično delo protiv života i tela izvrše u odnosu na trgovca ljudima.

5. Inkriminacija i kažnjavanje za krivična dela učinjena na štetu deteta

Trgovina ljudima

U pogledu same definicije trgovine ljudima, Krivično zakonodavstvo Republike Srbije je kroz krivično delo trgovine ljudima iz člana 388. Krivičnog zakonika, Trgovina maloletnim licima radi usvojenja (član 389. KZ), Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu usvojenja (član 390. KZ), u velikoj meri usklađeno sa relevantnim međunarodnim standardima. Usklađivanje je upotpunjeno propisivanjem četiri krivična dela u Zakonu o presađivanju ljudskih organa i Zakonu o ljudskim ćelijama i tkivima.

Da bi usklađivanje bilo potpuno, vredelo bi razmotriti dalje preciziranje radnje izvršenja krivičnog dela trgovina ljudima iz člana 388. KZ u smislu zamene prodaje kao radnje izvršenja, radnjama koje podrazumevaju nuđenje, predaju (isporuku) ili prihvatanje deteta radi nekog od vidova eksploatacije, a u skladu sa definicijom prodaje iz čl. 2. i 3. Drugog opcionog protokola uz Konvenciju o pravima deteta. Ovakvo preciziranje bi imalo praktičan značaj jer bi omogućilo da i samo nuđenje deteta bude tretirano kao dovršeno krivično delo a ne kao prodaja u pokušaju.

Iako naizgled u potpunosti usklađena sa Konvencijom SE, ova odredba je sporna na više nivoa:

- Najpre, na polju razgraničenja sa bićima srodnih krivičnih dela, a potom
- u pogledu kvalifikovanih oblika
- u pogledu propisane kazne za osnovni i kvalifikovane oblike dela.

Kada je reč o problemu razgraničenja, do izražaja dolazi ranije pomenuti stihijski manir u pristupanju izmenama i dopunama KZ-a, pa je tako usaglašavanje sa Konvencijom SE dovelo do preklapanja bića krivičnog dela iz člana 388. sa delom iz člana 390, o čemu će kasnije biti više reči.

U pogledu propisivanja kvalifikovanih oblika, važeći Krivični zakonik ne predviđa kao kvalifikatornu okolnost ako je delo trgovine ljudima izvršio državni službenik prilikom vršenja službene dužnosti.

U pogledu propisane kazne, odredba člana 388. predstavlja ozbiljan propust zakonodavca.

Naime, propisana kazna za osnovni oblik je zatvor od tri do dvanaest godina, što je u skladu sa odredbama Direktive 2011/036. Očekivano bi bilo da gradacija u kažnjavanju postoji kako kroz dodatnu zaštitu naročito osetljive žrtve (maloletno lice), tako i u pogledu posledice koja je nastupila (teška telesna povreda ili smrt jednog ili više lica) ali i načina izvršenja (od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe). Logično bi bilo takođe, da se gradacija uspostavi i kada postoji sticaj više kvalifikatornih okolnosti (maloletna žrtva,

teža posledica, način izvršenja). Ipak, zakonodavac nije ispratio ovu logiku, pa je tako minimalna propisana kazna u slučaju da je delo izvršeno na štetu maloletnog lica zatvor u trajanju od najmanje pet godina (član 338, stav 3). Ova odredba sama po sebi zvuči logično u odnosu na kaznu propisanu za osnovni oblik. Međutim, ako je usled dela nastupila teška telesna povreda maloletnog lica, Zakon ponovo predviđa istu kaznu, zatvor u najmanjem trajanju od pet godina (član 338, stav 4). Situaciju dodatno komplikuje formulacija stava 4 koji se najpre poziva na st. 1-2 i sankcioniše nastupanje teže posledice u vidu teške telesne povrede kaznom zatvora u trajanju od 5 do 15 godina, da bi potom predvideo težu sankciju za nastupanje teške telesne povrede kod maloletnog lica. Jasno je da je pri izostanku posebnog maksimuma kazneni raspon povećan u odnosu na pomenutih 5 do 15 na 5 do 20 godina, što je verovatno i bila intencija zakonodavca, budući da nema logike namera da se za nastupanje teže posledice po maloletnika učinilac blaže kazni nego kada takva posledica nije nastupila.

Gradacija u smislu srazmernosti težine posledice i propisane kazne postoji tek u slučaju nastupanja smrtne posledice, kada je minimalna propisana kazna zatvora u trajanju od deset godina (član 338, stav 5) dok je, u slučaju da je delo izvršeno od strane grupe ili se neko bavi vršenjem ovog krivičnog dela, ponovo propisana kazna od najmanje pet godina, bez obzira na uzrast žrtve (član 338, stav 6). Ista situacija postoji kada je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, kada je uvek propisana kazna zatvora od najmanje deset godina.

Osim nelogičnosti vezanih za gradaciju predviđenih kazni, problematičan je i izostanak propisivanja maksimalne kazne, odnosno gornje granice u krivičnom rasponu. Budući da Direktiva u članu 2. predviđa, u slučaju da se radi o deci žrtvama, fiksiranje krivičnog maksimuma na najmanje deset godina, postavlja se pitanje da li njegovo nepropisivanje u našem KZ-u, odnosno vezivanje za opšti maksimum, daje adekvatne rezultate u praksi, imajući u vidu tendenciju izricanja kazni oko posebnog minimuma.

Kada je reč o krivičnom delu Posredovanje u prostituciji iz člana 184. KZ-a, nameće se niz spornih pitanja, pri čemu je za krivičnopravnu zaštitu dece najvažnije ono koje se odnosi na postojeći stav 2. ove odredbe, koji bi trebalo brisati. Naime, smisao odredbe člana 184. jeste inkriminacija posredovanja u

svojevoljnom bavljenju prostitucijom. Ovo bi značilo da se i u postojećem stavu 2. polazi od pretpostavke pristanka maloletnog lica na bavljenje prostitucijom, što je u koliziji sa odredbom člana 388. KZ, koji, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima, pristanak deteta na eksploataciju (uključujući prostituciju) smatra irelevantnim. Ovo utoliko pre što za postojanje dela iz člana 388. KZ nije neophodno da je delo izvršeno silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi. U praksi, ovo znači da čl. 184, st. 2 KZ zapravo predstavlja trgovinu ljudima, pa bi ovaj stav trebalo brisati.

Prodaja deteta

Usklađivanje je i dalje potrebno u pogledu propisivanja krivičnog dela Prodaja deteta, budući da trenutne inkriminacije iz čl. 191 Oduzimanje maloletnog lica, čl. 192 Promena porodičnog stanja, čl. 388- Trgovina ljudima i čl. 389. Trgovina maloletnim licima radi usvojenja i čl. 390. Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz

lica u ropskom odnosu, ne obuhvataju situaciju kada prodaja deteta, koja u smislu člana 2. Drugog Opcionog Protokola, podrazumeva bilo koju radnju ili transakciju kojim bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu, nije izvršena radi ostvarenja neke od svrha predviđenih u članu 3. Drugog opcionog protokola, već odgovara situaciji definisanoj u članu 35. CRC koji predviđa obavezu države-potpisnice da preduzme sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere da bi se sprečilo otimanje, prodaja i trgovina decom za bilo kakve svrhe, u bilo kom obliku. Ovo u praksi znači da se za postojanje krivičnog dela ne zahteva da je radnja izvršena sa ciljem eksploatacije (što je zahtevano u čl. 388), niti se delo može izvršiti bez nadoknade kao delo iz člana 191, niti je ograničeno po pitanju izvršioca gde se u članu 192. ne može javiti roditelj, odnosno staratelj od kojih se dete protivpravno oduzima, niti je prodaja izvršena u svrhu usvojenja protivno propisima kao u čl. 389, niti je prodaja povezana sa stavljanjem maloletnog lica u ropski položaj kao u članu 390.

Seksualno nasilje nad maloletnicima

Potrebne su izmene krivičnih raspona za krivično delo Obljuba zloupotrebom položaja, član 181, stav 2-3, na način koji bi podrazumevao propisivanje posebnog minimuma od tri godine za stav 2, a osam godina za stav 3.

KZ i dalje ne prepoznaje u vidu autonomnog krivičnog dela situaciju seksualne zloupotrebe maloletnika iz člana 3, stav 6. Direktive (2011)093, koji zahteva sankcionisanje situacije gde se maloletnik primenom sile ili pretnje prinuđava na obljubu ili sa njom izjednačen čin sa trećim licem. Naime, prema važećim odredbama KZ, ova situacija bi mogla biti sankcionisana kroz saučesništvo u krivičnom delu silovanja, iz stava 3. i 4. KZ.

I dalje je primetna neusklađenost krivičnih raspona predviđenih u čl. 185 i 185a sa čl. 3, st. 4-5 i čl. 4 st. 2-4. Direktive 2011/093EU.

Neusklađenost sa Direktivom postoji i u pogledu dodatnog nivoa krivičnopravne zaštite deteta u od prinude na prostituciju. Naime, članom 388, st. 3 KZ inkriminisana je seksualna eksploatacija maloletnog lica u formi prostitucije, međutim za potpuno usklađivanje, potrebno je uvođenje novog stava koji bi inkriminisao izvršenje ovog dela u odnosu na dete, odnosno lice koje nije navršilo 14 godina.

Pored navedenog, neusklađenost i dalje postoji u članu 388, stav 9, budući da je njime zaprećena kazna zatvora od jedne do 8 godina, dok je direktivom, za isto delo predviđena kazna u trajanju od najmanje 2 godine, dok se ponovo insistira na pružanju dodatne zaštite detetu (do 14 godina), gde se zahteva minimalna zaprećena kazna u trajanju od pet godina.

Dodatno usklađivanje sa članom 5, st. 2 Direktive 2011/093EU i to u pogledu minimalne propisane kazne za delo iz člana 185, stav 1 KZ, tako da posebni minimum bude najmanje jedna godina.

Intervencija je potrebna i u čl. 185, stav 4 i 5 KZ, propisivanjem posebnog minimuma na nivou 2 godine za stav 4 a od 1 godine za stav 5. Takođe, zahtev Direktive je da pokušaj ovog dela bude kažnjiv.

Kada je reč o učiniocu koji iskoristi maloletnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, umesto dosadašnjeg krivičnog raspona koji je u članu 185, stav 2 iznosio od 6 meseci do 5 godina, radi usklađivanja sa Direktivom 2011/093EU, potrebno je

predvideti posebni minimum u trajanju od tri godine. Takođe, zahtev Direktive je da pokušaj ovog dela bude kažnjiv.

Takođe, Direktiva u članu 6, st. 2 predviđa obavezu propisivanja kažnjivog pokušaja dela iz člana 185, stav 2 i 3, što po trenutnom zakonskom rešenju nije slučaj.

Registar seksualnih prestupnika

Krivično zakonodavstvo RS (Marijin zakon) u potpunosti je uklađeno sa članom 10. Direktive 2011/093/EU i članom 37. Lanzarote konvencije. Međutim, u praksi se kao problem javlja način registracije delatnosti u APR-u, odnosno činjenica da se pojedine delatnosti, iako podrazumevaju redovan kontakt sa decom, u registru privrednih subjekata evidentiraju/klasifikuju drugačije. Ovo je najčešće slučaj sa udruženjima građana ili D.O.O- vima koji organizuju različite obrazovne, sportske ili zabavne sadržaje namenjene deci, a po Marijinom zakonu, za zaposlena lica u ovim pravnim licima ne postoji obaveza pribavljanja potvrde iz registra prestupnika.

Zaštita dece od prisilnog nestanka

Iako je Srbija bila među prvima država koje su ratifikovale Konvenciju o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, KZ i dalje nije usklađen sa odredbama konvencije u pogledu obaveze propisivanja krivičnog dela prisilnog nestanka (individualno i kao vid zločina protiv čovečnosti) u skladu sa čl. 2 i 5. Konvencije, kao ni u pogledu inkriminacije nelegalnog uklanjanja dece iz člana 25. Konvencije. Inkriminacija sva tri krivična dela treba da bude praćena propisivanjem kazni koje su srazmerne težini ovih krivičnih dela, kao i otežavajućih okolnosti, naročito u slučaju smrti nestalog lica ili izvršenja prisilnog nestanka u pogledu trudnica, maloletnih lica, lica s invaliditetom ili drugih posebno ugroženih lica (član 7. Konvencije).

U kontekstu zaštite deteta pod okriljem ICPPED, od značaja je najpre inkriminacija prisilnog nestanka kao samostalnog krivičnog dela. Naime, naš Krivični zakonik i dalje ne prepoznaje prisilni nestanak kao autonomno krivično delo, već su pojedini njegovi elementi obuhvaćeni odredbama čl. 132, 134, 360. i 361. koji inkriminišu protivpravno lišenje slobode i umišljajno, odnosno nehatno kršenje zakona od strane službenih lica. Iako najbliže biću krivičnog dela prisilnog nestanka, kvalifikovani oblik protivpravnog lišenja slobode iz člana 132, st. 2, ne obuhvata slučajeve kada je prisilni nestanak izvršen uz pristanak službenih lica (*state actors*). S druge, u inkriminaciji krivičnog dela otmice iz člana 134, nedostaje kao kvalifikovani oblik i izvršenje dela od strane i uz pristanak službenih lica (*state actors*). Pored toga, treba imati na umu kontinuiranu prirodu krivičnog dela prisilnog nestanka koje se smatra svršenim tek stavljanjem prisilno nestalog lica pod zaštitu zakona, odnosno njegovim pronalaskom, bilo da je pronađeno živo ili mrtvo. Ovo ne samo da utiče na primenu rokova zastarelosti, već i na vremensko važenje Konvencije, odnosno primenu načela legaliteta. Pojednostavljenim jezikom, ovo bi značilo da krivična dela koja su trenutni substitut za delo prisilnog nestanka a koja su svršena (a usled toga neka i zastarela) a za koja sudbina nestalog lica i dalje nije rasvetljena, u slučaju propisivanja prisilnog nestanka kao autonomnog krivičnog dela i dalje ne bi bila svršena, čime bi bila omogućena njihova istraga i gonjenje učinilaca.

Posebno je interesantno da se zakonodavac u nedavnim izmenama KZ-a odlučio da kvalifikovani oblik prisilnog nestanka iz člana 5. Konvencije unese kao radnju izvršenja zločina protiv čovečnosti iz člana 371. KZ. Ovakva odluka je pomalo kontradiktorna, budući da u KZ-u i dalje nema osnovnog oblika dela, tako da se tužiocima prilikom kvalifikovanja dela mogu osloniti isključivo na direktnu primenu Konvencije.

Kada je reč o samoj inkriminaciji nelegalnog uklanjanja deteta, kako je nesporno zvanično prevedeno „*wrongful removal of children*“, čiji bi adekvatniji prevod bio protivpravno uklanjanje deteta, neki od elemenata bića ovog krivičnog dela obuhvaćeni su odredbama čl. 191, 192, 355-358. KZ. Ipak, ovim nije izvršeno potpuno usklađivanje sa odredbama Konvencije, budući da član 191. KZ-a ne prepoznaje izvršenje dela od strane ili uz pristanak službenog lica čime se dete podvrgava prisilnom nestanku. Za razliku od člana 191, član 192. inkriminiše promenu porodičnog stanja deteta kao jedan od mogućih modaliteta postupanja sa detetom koje je protivpravno oduzeto od roditelja. Ova odredba u st. 2 i 3. prepoznaje slučajeve kada je delo izvršeno od strane lekara ili službenog lica ali ne i kada je izvršeno uz njihov pristanak. Nije prepoznata u formi kvalifikovanog oblika ovog dela, situacija u kojoj se protivpravno oduzima dete žrtve prisilnog nestanka.

Kada je reč o delu iz člana 25 (b) Konvencije, koje se odnosi na falsifikovanje, skrivanje ili uništavanje dokumenata koja dokazuju stvarni identitet dece, mišljenja smo da postoji potpuna ukladenost kroz odredbe čl. 355-358. KZ

Zaštita dece od vrbovanja i regrutacije za učešće u oružanim sukobima i terorizmu

Krivično zakonodavstvo RS delimično je usklađeno sa relevantnim međunarodnim standardima koji inkriminišu vrbovanje maloletnih lica za učešće u oružanim sukobima, budući da je ono inkriminisano kroz član 388. KZ, koji u st. 1 i 2. i 7. inkriminiše vrbovanje za učešće u oružanim sukobima, koje će kada je učinjeno na štetu maloletnog lica, postojati i kada vrbovanje nije učinjeno primenom sile, pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi. Ipak, budući da je stavom 7. inkriminisano izvršenje, dela iz st. 1-3 ovog člana, kada je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, postavlja se pitanje odgovornosti u situacijama kada je delo izvršeno od strane oružane grupe, koja ne ispunjava zakonom propisane uslove za organizovanu kriminalnu grupu. Ovo naravno ne isključuje mogućnost kažnjavanja za krivično delo trgovine ljudima iz člana 388, st. u saizvršilaštvu. Ipak, smatramo da je neophodno adekvatno adresirati preporuku Komiteta za prava deteta koji je u Zaključnim zapažanjima o primeni Prvog opšteg protokola uz Konvenciju o pravima deteta ispravno prepoznao potrebu da vrbovanje od strane nedržavnih, oružanih grupa.

- Dodatno, kroz čl. 386b, inkriminisano je vrbovanje državljana RS za učešće u oružanim sukobima u inostranstvu. Ova odredba KZ ne propisuje kao kvalifikovani oblik vrbovanje maloletnika. Iako ovakav zahtev nije izričito postavljen standardima, njegova implementacija bi mogla biti svrsishodna u kontekstu suzbijanja radikalizacije maloletnika.
- Kada je reč o stepenu usklađenosti sa Direktivom 2017/541EU, potrebno je izmenama člana 391b KZ predvideti novi kvalifikovani oblik dela iz stava 1-2, čime bi se omogućilo oštrije kažnjavanje vrbovanja maloletnih lica za terorizam.

Deo III: Preporuke za dalje usklađivanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta

1.	Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, usvojiti pojmovno određenje deteta koje podrazumeva lice dobi do 18 godina, u skladu sa članom 1. Konvencije o pravima deteta i drugim relevantnim međunarodnim instrumentima u oblasti pravde po meri deteta. Uvođenjem pojma „dete dobi do 14 godina“ ili „dete starosti do 14 godina“, na terminološko-pojmovnom nivou očuvati potrebu dodatne krivičnopravne zaštite lica koja nisu navršila 14 godina.
2.	Izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, detaljnije urediti kriterijume i postupak ocene najboljeg interesa deteta u skladu sa Opštim komentarom broj 14 uz Konvenciju o pravima deteta o pravu deteta da njegov najbolji interes bude primarno uzet u obzir.
3.	Izmenama i dopunama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica predvideti obavezu kontinuiranog stručnog usavršavanja svih profesionalaca koji postupaju sa maloletnicima u sistemu krivičnog pravosuđa u oblasti prava deteta (uključujući i prava dece žrtava), pri čemu bi se način izvršenja ove obaveze bliže uredio zakonima koji uređuju pitanja stručnog usavršavanja u okviru pravosuđa i policije.
4.	Izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o postupanju prema maloletnicima u krivičnom postupku eksplicitno predvideti obavezu poštovanja i zaštite dostojanstva i integriteta (ne samo) lica dobi do 18 godina, bilo da se u postupku javljaju u svojstvu učinilaca, žrtava ili svedoka krivičnih dela. Idealno rešenje bi bilo da se ova obaveza predvidi na nivou načela.
5.	Izmeniti i dopuniti član 48. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, na način što bi se postojeća obaveza poštovanja privatnosti maloletnog lica , koja je propisana u odnosu na učesnike u postupku, proširila i na organe i ustanove od kojih se traže obaveštenja, izveštaji ili mišljenja, kao i medije i službe podrške i pomoći žrtvama.
6.	Izmenama i dopunama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, na jedinstven i sveobuhvatan način urediti uslove i postupak čuvanja, deljenja i objavljivanja podataka o maloletnicima u krivičnom postupku , uključujući i kontekst saradnje sa medijima.
7.	Izmenama i dopunama člana 58. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, proširiti mogućnost primene oportuniteta krivičnog gonjenja i na maloletne učinioce krivičnih dela za koja je zaprećena kazna zatvora do osam godina.

8.	Izmenama i dopunama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, proširiti listu vaspitnih naloga i dati mogućnost tužiocu da sve vaspitne naloge primeni u fazi pre početka krivičnog postupka prema maloletniku u predistražnoj fazi.
9.	Izmeniti i dopuniti Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u smislu preciziranja, odnosno širenja mogućnosti za primenu alternativnih modela pritvoru . Za mlađe maloletnike (uzrasne dobi od 14 do 16 godina) izričito treba zabraniti mogućnost izricanja mere pritvora, već isključivo, ako je to neophodno, alternativnih mera, poput privremenog smeštaja u odgovarajuću ustanovu (prihvatište) ili porodicu.
10.	Kontinuirano raditi na unapređenju strukture pritvorskih jedinica s akcentom na izdvojen i adekvatan smeštaj maloletnika.
11.	U odnosu na bilo koje lišenje slobode neophodno je dosledno implementirati na normativnom nivo i praksi odredbe Konvencije o pravima deteta koje se odnose na postupanje i uslove za lišenje slobode u ustanovama gde se lišenje slobode realizuje (član 37c Konvencije o pravima deteta) i odredbama Direktive (2016)800EU u smislu člana 12.
12.	Izmeniti i dopuniti odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica koje se odnose na pitanje postupanja i uslova izvršenja zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora , a pogotovo u delu koje se odnose na primenu disciplinskih mera.
13.	Dopuniti odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica odredbama o mogućnosti audiovizuelnog snimanja ispitivanja koje su regulisane članom 9. Direktive (2016)800EU i poštovanjem prava na "pravično suđenje", a u skladu sa odlukama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.
14.	U saradnji Pravosudne akademije i Advokatske akademije Srbije unaprediti sistem obuke preko produženog trajanja inicijalnih obuka ali i uvođenja obaveznog kontinuiranog stručnog usavršavanja advokata tokom profesionalne karijere.
15.	Izmeniti i dopuniti normativni okvir koji se odnosi na postpenalni prihvata lica prema kojima su izvršavane mere zavodskog karaktera i kazne maloletničkog zatvora. Sa izmenama zakonskog okvira pripremiti i set podzakonskih akata čime bi se izbegle neusaglašenosti i kašnjenja u donošenju podzakonskih akata.
16.	Izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku i Krivičnog zakonika, izvršiti potpuno usklađivanje sa članom 2. Direktive (2012)029EU i otkloniti zakonske nejasnoće i neusklađenost koji proističu iz nekonzistentne upotrebe i dualiteta pojmova „žrtva“ i „oštećeni“ u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu.
17.	Izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, izričito propisati obavezu organa postupka da obavesti oštećenog o puštanju okrivljenog iz pritvora, odnosno sa izdržavanja kazne zatvora ili maloletničkog zatvora , u zavisnosti od uzrasta učinioca, izuzev kada postoji rizik od odmazde.
18.	Izmenama i dopunama relevantnih odredaba ZKP, propisati obavezu usmenog i pisanog informisanja maloletnog oštećenom o pravima koja mu pripadaju u krivičnom postupku i

	dostupnim uslugama podrške i pomoći u skladu sa čl. 4. i 6. Direktive (2012)029EU, pri čemu takvo obaveštenje treba da bude dato razumljivim i uzrasno prilagođenim jezikom.
19.	Izmenama i dopunama Dela III Zakona o postupanju prema maloletnicima u krivičnom postupku, propisati obavezu, nadležnosti, uslove i postupak sprovođenja individualne procene potreba maloletnog oštećenog za zaštitnim i merama podrške i pomoći. Proširiti sistem zaštitnih mera prema maloletnim oštećenima u krivičnom postupku u pogledu ograničene primene medicinskih pregleda i zabrane unakrsnog ispitivanja usmerene na sprečavanje sekundarne viktimizacije.
20.	Izmenama i dopunama člana 153. Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica i/ili člana 104. Zakonika o krivičnom postupku uvesti mogućnost da saslušanju maloletnog oštećenog, pored zakonskog zastupnika, prisustvuje i osoba od poverenja po izboru deteta, osim u slučajevima kada organ postupka proceni da postoji sukob interesa.
21.	Izraditi i primenjivati obavezujuće uputstvo koje bi doneo Republički javni tužilac, na bazi osnova postavljenim u Smernicama Vrhovnog kasacionog suda, čime bi se unapredilo sprovođenje zakonske obaveze javnog tužioca da prikuplja dokaze od značaja za odluku o imovinskopravnom zahtevu, iz člana 256. Zakonika o krivičnom postupku.
22.	Dosledno primenjivati Smernice za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku i uniformne obrasce čime bi se omogućilo krivičnim sudovima da donose odluke o imovinskopravnom zahtevu na bazi dobre prakse parničnih sudova po odštetnim zahtevima i unapredila delotvornost imovinskopravnog zahteva kao pravnog sredstva koje žrtvama stoji na raspolaganju u kontekstu prava žrtve na reparaciju.
23.	Izmenama i dopunama Glave XVIII Krivičnog zakonika čime bi se osigurala puna usaglašenost sa Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (član 33) i Direktivom 2011/093 (član 15) u pogledu rokova zastarelosti krivičnog gonjenja.
24.	Radi potpunog usklađivanja sa relevantnim međunarodnim standardima kojima se uređuje zaštita deteta od trgovine ljudima, neophodno je izvršiti sledeće izmene KZ-a: - precizirati radnju izvršenja krivičnog dela Trgovina ljudima iz člana 388 KZ, preciznijim definisanjem prodaje kao nuđenja, predaje i prihvatanja, čime bi se omogućilo da se samo nuđenje na prodaju smatra dovršenim krivičnim delom trgovina ljudima; - izvršiti usklađivanje krivičnih raspona za osnovni i kvalifikovani oblik dela i čl. 388. KZ kao i krivičnih dela iz čl. 51 i 52. ZPLJO i čl. 51. i 52. ZLJČT, kada je delo izvršeno na štetu maloletnog lica; - razmotriti jasnije razgraničenje između krivičnih dela iz čl. 388. i 390. KZ-a. - brisati član 184, st. 2. KZ-a.
25.	Izmenama i dopunama Glave XIX KZ, Krivična dela protiv braka i porodice, propisati novo krivično delo Prodaja deteta, čime bi se postiglo puno usklađivanje sa Drugim opcionim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta.

26.	Izmenama i dopunama Glave XVIII KZ, Krivična dela protiv polne slobode, izvršiti usklađivanje krivičnih raspona za krivično delo Obljuba zloupotrebom položaja, član 181, stav 2-3, na način koji bi podrazumevao propisivanje posebnog minimuma od tri godine za stav 2, a osam godina za stav 3 ovog dela.
27.	Izmenama i dopunama Glave XVIII KZ, Krivična dela protiv polne slobode, Izvršiti usklađivanje krivičnih raspona predviđenih u čl. 185 i 185a sa čl. 3, st. 4-5 i čl. 4 st. 2-4. Direktive 2011/093EU.
28.	Izmenama i dopunama Glave XXXIV Krivičnog zakonika, Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, načiniti distinkciju u članu 388, st. 3, 8 i 9. u pogledu eksploatacije maloletnika, odnosno deteta za prostituciju kao i korišćenje usluga prostitucije koje pruža maloletnik, odnosno dete koje je žrtva ovog vida eksploatacije. Posledično, neophodno je izvršiti dodatno usklađivanje krivičnih raspona, za ovako novoutvrđene stavove člana 388. sa Direktivom 2011/036EU i Direktivom 2011/093.
29.	Izmenama i dopunama člana 185 Krivičnog zakonika, izvršiti usklađivanje krivičnih raspona sa odredbama Direktive (član 5) 2011/093EU, tako da: - minimalna propisana kazna za delo iz člana 185, stav 1 KZ, bude najmanje jedna godina. -u čl. 185, stav 4 i 5 KZ, propisivanjem posebnog minimuma na nivou 2 godine za stav 4 a od 1 godine za stav 5. Takođe, zahtev Direktive je da pokušaj ovog dela bude kažnjiv. u članu 185, stav 2 posebni minimum koji iznosi od 6 meseci do 5 godina, bude u trajanju od tri godine. Takođe, zahtev Direktive je da pokušaj ovog dela bude kažnjiv. - Izvršiti izmene u skladu sa Direktivom (član 6, st. 2) koji predviđa obavezu propisivanja kažnjivog pokušaja dela iz člana 185, stav 2 i 3, što po trenutnom zakonskom rešenju nije slučaj.
30.	Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, predvideti dva nova krivična dela u okviru Glave XXXIV i to Prisilni nestanak iz člana 2, kao i Nelegalno uklanjanje dece iz člana 25. Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka. Prilikom propisivanja navedenih inkriminacija, adekvatno adresirati njihovo izvršenje kroz propisivanje seta otežavajućih okolnosti, naročito u slučaju smrti nestalog lica ili izvršenja prisilnog nestanka u pogledu trudnica, maloletnih lica, lica s invaliditetom ili drugih posebno ugroženih lica (član 7. Konvencije). U pogledu propisivanja prisilnog nestanka i nelegalnog uklanjanja dece, kao autonomnih krivičnih dela, kroz adekvatne kaznene raspone osigurati da rokovi zastarelosti garantuju mogućnost krivičnog gonjenja koja je proporcionalna ozbiljnosti zločina (član 8. Konvencije).
31.	Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika propisati izričitu zabranu regrutacije i iskorišćavanja maloletnih lica u neprijateljstvima od strane oružanih grupa koje nisu oružane snage države, kako je predviđeno Prvim opcionim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta, propisivanjem novog člana u Glavi XXXIV ili kroz izmene članova 386b i /ili 388 .
32.	Izmenama člana 391b KZ predvideti novi kvalifikovani oblik dela iz stava 1-2. ovog člana, čime bi se omogućilo oštrije kažnjavanje vrbovanja maloletnih lica za terorizam.

II deo:

UPOREDNOPRAVNI PREGLED INSTITUCIONALNE ORGANIZACIJE U
POGLEDU PRAVA DETETA NA NIVOU MINISTARSTAVA PRAVDE

Vladimir Vukićević, MA

Uvod

Kontinuirani reformski proces u kontekstu evropskih integracija i rad na usklađivanju nacionalnog krivičnog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima u pogledu prava deteta ima značajan uticaj i na institucionalne i kadrovske kapacitete nadležnih institucija a posebno Ministarstva pravde. Pitanja podele nadležnosti unutrašnje sistematizacija i organizacije rada pojedinih unutrašnjih organizacionih jedinica mogu značajno uticati na efikasnost rada a samim tim i na nivo ostvarivanja prava deteta i tempo reformskih aktivnosti. Sa tim u vezi Kancelarija UNICEF-a u Srbiji podržala je izradu uporedno pravne analize institucionalnih i kadrovskih kapaciteta ministarstava pravde u pet zemalja iz EU i regiona kao i kapaciteta i nadležnosti Ministarstva pravde Republike Srbije.

Osnovni cilj ove analize je da pruži Ministarstvu pravde informacije i pregled iskustava zemalja koje su prošle ili prolaze kroz sličan reformski put u pogledu prava deteta i na taj način ukaže na mogućnosti za unapređenja organizacione strukture u skladu sa nalazima analize. Dodatni cilj je i da se procene administrativni kapaciteti i institucionalna struktura na način koji uzima u obzir specifičnost potreba dece u kontaktu sa pravosuđem.

Izrada analize obuhvatila je sledeće faze:

I Izradu upitnika za ministarstva pravde: Ova faza obuhvatila je izradu upitnika za relevantna ministarstva pravde. U okviru ove faze, sprovedene su konsultacije sa predstavnicima UNICEF-a, a sa ciljem odabira najrelevantnijih zemalja čija iskustva mogu poslužiti Ministarstvu pravde Republike Srbije.

II Izrada nacrtu analize: Ova faza je obuhvatila analizu pristiglih podataka kao i sakupljanje informacija za one zemlje koje nisu dostavile odgovore na pripremljeni upitnik.

III Izrada finalnog teksta analize: Tokom ove faze dostavljeni su komentari i sugestije na nacrt analize, nakon čega je usledilo finalno usaglašavanje teksta.

Deo I: Predmet i metodološki okvir analize

Predmet analize su nadležnosti, kapaciteti i organizacione strukture ministarstava pravde u odabranim zemljama. Dodatno je posmatrano i pitanje specijalizovane obuke za osoblje ministarstava kao i pitanja koordinacije rada u oblasti pravosuđa za decu. Za predmet analize odabrane su sledeće države: Austrija, Crna Gora, Hrvatska, Mađarska i Slovenija, uz prikaz organizacije i kapaciteta Ministarstva Pravde Republike Srbije. Pri izboru zemalja vodilo se računa da se radi o zemljama sa uporedivom institucionalnom strukturom i sličnim pravnim tradicijama i sistemima, kao i zemljama koje su već prošle ili prolaze slične reformske procese poput Republike Srbije.

Metodološki pristup je baziran na uporedno-pravnoj analizi uz upotrebu unapred razvijenog upitnika koji je upućen relevantnim ministarstvima. Tekst upitnika je predstavljen u aneksu I. Podaci prikupljeni kroz upitnik su upotpunjeni desk analizom svih dostupnih informacija od značaja za predmet analize.

Deo II: Uporedno pravni pregled

Austrija

Na federalnom nivou u Saveznoj Republici Austriji nadležnost za koordinisanje pitanjima maloletničkog pravosuđa je povereno Saveznom Ministarstvu pravde.³⁸ U organizacionoj strukturi ministarstva Sekcija IV je posvećena krivičnom pravu dok je Sekcija V posvećena pitanjima pojedinačnih krivičnih slučajeva. U okviru Sekcija IV posvećene krivičnom pravu organizovana su tri odeljenja. Odeljenje IV 1 posvećeno je materijalnom krivičnom zakonodavstvu, Odeljenje IV 2 je nadležno za pomoćno krivično pravo i multilateralnu saradnju u krivičnim stvarima i konačno Odeljenje IV 3 je nadležno za krivično procesno pravo.³⁹

Odeljenje posvećeno materijalnom krivičnom zakonodavstvu je nadležno za opšta pitanja materijalnog krivičnog prava, normativne poslove vezane za usvajanje i izmene krivičnog zakona, zakonodavstva kojim se reguliše izvršenje krivičnih sankcija kao i sporednog krivičnog zakonodavstva. Ovo odeljenje nadležno je i za davanje mišljenja na nacрте zakona i podzakonskih akata na nivou kako savezne vlade tako i vlada federalnih jedinica sa krivičnopravne i krivično procesne tačke gledišta kao i da ispred savezne vlade učestvuje u postupcima pred Ustavnim sudom kao i Sudom pravde EU.⁴⁰ Odeljenje nadležno za pomoćno krivično pravo i multilateralnu saradnju u krivičnim stvarima je direktno nadležno za Zakon o sudovima za maloletničke predmete uključujući odredbe za mlađe punoletnike, krivičnopravna i krivičnoprocesna pravna pitanja u oblasti pornografije uključujući zaštitu maloletnika, međunarodnu pravnu saradnju i pomoć u krivičnim stvarima kao i saradnju sa članicama EU.⁴¹ Odeljenje nadležno za krivično procesno pravo obavlja poslove posebno vezane za Zakonik o krivičnom postupku i opšta pitanja krivičnog procesnog prava uključujući zaštitu i podršku žrtvama, nadzor nad primenom Evropske konvencije o ljudskim pravima i Paktova UN o ljudskim pravima u oblasti procesnog prava i usklađivanjima sa međunarodnim standardima⁴²

U pogledu specijalizacije i obuka Ministarstvo pravde, odnosno Jedinica za obuku u kojoj je sistematizovano pet lica ima ulogu koordinatora obuka u oblasti pravosuđa. Godišnji program obuke se objavljuje kao brošura od strane Saveznog Ministarstva pravde. Jedinica za obuku sudija vrši nadzor nad dostavljenim predlozima obuka i utvrđuje obuke za naredni period.⁴³

³⁸ Die österreichische Justiz, Bundesministerium für Justiz, <https://www.justiz.gv.at/home/ministerium/bundesministerium-fuer-justiz~954.de.html> pristupljeno 20. oktobra 2021. godine.

³⁹ Bundesministerium für Justiz,, Organigramm <https://www.bmj.gv.at/dam/jcr:6fd557a8-9348-4fba-a890-9b3a3234b21e/Organigramm%20Oktober%202021.pdf> objavljeno 8. oktobra 2021. godine

⁴⁰ Bundesministerium für Justiz,, Geschäfts- und Personaleinteilung, <https://www.bmj.gv.at/dam/jcr:7c411e58-8a71-4467-b407-7d5d655f4d75/Gesch%C3%A4fts-%20und%20Personaleinteilung%201.12.2020.pdf> objavljeno 01. decembra 2021. godine str. 62.

⁴¹ Ibid str 63-64.

⁴² Ibid str 65.

⁴³ The European Judicial Training Network (EJTN), Federal Ministry of Justice / Bundesministerium für Justiz <https://www.ejtn.eu/About/EJTN-Affiliates/Members/Austria/> pristupljeno 20. oktobra 2021. godine.

Mađarska

U okviru Vlade Mađarske nadležnost za krivično materijalno i procesno pravo je povereno Ministarstvu pravde koje u okviru svoje interne organizacije ima imenovanog zamenika državnog sekretara za krivično pravo koji je na čelu sekretarijata sa dva odeljenja, odeljenja za krivični postupak i odeljenja za kodifikaciju materijalnog krivičnog prava kao i zakonodavstva kojim se reguliše izvršenje krivičnih sankcija. U okviru navedenih odeljenja obavljaju se poslovi izrade predloga relevantnog krivičnog zakonodavstva, saradnje sa drugim nadležnim institucijama, saradnje sa organima Evropske Unije kao i sa Lanzarot komitetom Saveta Evrope.⁴⁴

U okviru pravosudnog sistema Mađarske posebno mesto u pogledu značaja za prava deteta zauzima Kabinet za prava deteta u okviru Nacionalne kancelarije za pravosuđe, samo regulatornog tela zaduženog za administraciju rada pravosudnih organa.⁴⁵ Kabinet za prava deteta je formiran tokom 2020. godine Uredbom 63.SZ/2020 predsednika Nacionalne kancelarije za pravosuđe skladu sa smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri dece. Uredba navodi da su nadležnosti Kabineta priprema preporuka i mišljenja na kojima se zasnivaju dalje administrativne radnje kako bi se u potpunosti obezbedilo da se u sudskom postupku uvažavaju prava deteta vodeći računa o okolnostima slučaja i zrelosti deteta. Prava deteta o kojima Kabinet posebno vodi računa uključuju pravo na informisanje, zastupanje, učešće u postupku i pravo na odbranu. Dodatno Kabinet za prava deteta učestvuje u izveštavanju međunarodne organizacije o realizaciji prava deteta kao i u pripremi rešenja za tekuća pitanja u domaćoj pravnoj praksi.

U pogledu administrativnih kapaciteta Kabinet za prava deteta se sastoji od predsednika i troje sudija sa višegodišnjim iskustvom rada na predmetima maloletničkog pravosuđa. Specijalizovana obuka kako za članove Kabineta tako i za službenike ministarstva pravde nije predviđena. Međutim, Nacionalna kancelarija za pravosuđe redovno organizuje obuke i konferencije pa je tako tokom 2019. godine organizovana 21 obuka dok je 2020. godine organizovano 16. Teme koje su obukama obuhvaćene su obuku sudija raspoređenih na predmete maloletničkog pravosuđa, zaštita svedoka i žrtava, pravosuđe po meri deteta, tehnike za saslušanje dece, praktična pitanja u vezi sa slučajevima dečje pornografije. Navedene obuke nisu obavezne ali kabinet za prava deteta ih preporučuje.

Hrvatska

U okviru Vlade Republike Hrvatske nadležnost za pitanja pravosuđa i posebno dece u kontaktu sa pravosuđem je u nadležnosti Ministarstva za pravosuđe i upravu⁴⁶. U okviru Uprave za kazneno pravo deluje Sektor za propise kaznenog prava sa dve službe, Službe za propise kaznenog procesnog prava i

⁴⁴ Igazságügyi Minisztérium, Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata, <https://2015-2019.kormany.hu/download/4/59/d1000/IMSZMSZ.pdf> pristupljeno 23. oktobra 2021. godine.

⁴⁵ National Office for the Judiciary cope of authority of the President of NOJ and the central administrative supervision of the National Judicial Council (NJC) <https://birosag.hu/en/national-office-judiciary> pristupljeno 23. oktobra 2021. godine.

⁴⁶ Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske, Uprava za kazneno pravo, <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-kazneno-pravo/6305> pristupljeno 28. oktobra 2021. godine.

Službe za propise materijalnog kaznenog prava. Kao deo Službe za propise kaznenog procesnog prava deluje **Odjel za maloletničko pravo i pravo osoba s duševnim smetnjama**.

U pogledu nadležnosti i delokruga poslova Uredba o Ustrojstvu Ministarstva pravosuđa i uprave iz 2020. godine⁴⁷ navodi da Odjel za maloletničko pravo i pravo osoba s duševnim smetnjama obavlja upravne i stručne poslove vezane za izradu nacrtu predloga zakona i predloga drugih propisa iz oblasti maloletničkog prava i zaštite osoba s mentalnim smetnjama, analizira i prati primenu navedenih propisa, u okviru svoga delokruga učestvuje u radu institucija i drugih tela Evropske unije i Saveta Evrope, analizira predloge pravnih akata i daje predloge za usklađenje propisa iz svoga delokruga s pravom Evropske unije i Saveta Evrope, izrađuje stručna mišljenja u vezi nacrtu predloga propisa iz drugih područja prava u odnosu na maloletničko pravo, učestvuje u radu Povereništva za zaštitu osoba s duševnim smetnjama te obavlja i druge poslove iz svoga delokruga.

Administrativni kapaciteti Odjela za maloletničko pravo i pravo osoba s duševnim smetnjama se sastoje od ukupno tri državna službenika. Na čelu odjela je Voditelj odjela kome u radu pomažu jedan viši upravni savetnik i jedan referent.

U okviru Ministarstva za pravosuđe i upravu deluje i Sektor za evidencije, pomilovanja i podršku žrtvama i svedocima u okviru koga je od posebnog značaja za prava deteta rad Službe za podršku žrtvama i svedocima. Služba za podršku žrtvama i svedocima koordiniše sistemom podrške žrtvama i svedocima i strateškim razvojem sistema, prati primenu međunarodnih instrumenata u pitanjima podrške žrtvama i svedocima i učestvuje u izradi propisa i davanju mišljenja na propise koji se tiču prava žrtava i svedoka. Vršiti nadzor nad radom odjela za podršku žrtvama i svedocima u sudovima i ujednačava praksu, organizuje stručno usavršavanje službenika i volontera. Sprovodi poslove pružanja podrške i informacija žrtvama i svedocima. Razvija sistem pravične novčane naknade žrtvama kaznenih dela kao i druge poslove od značaja za prava žrtava. Administrativni kapaciteti navedene službe obuhvataju devet službenika.⁴⁸

Konačno od značaja za prava deteta je i Uprava za zatvorski sustav i probaciju čija nadležnost obuhvata poslove u vezi s izvršavanjem kazne maloletničkog zatvora, prati ostvarivanja prava maloletnika lišenih slobode. U okviru Uprave za zatvorski sistem deluje služba tretmana koja realizuje posebne programe tretmana maloletnika.

U pogledu specijalizacije službenika koji se zapošljavaju na poslovima od značaja za prava deteta obavezna specijalizacija nije predviđena, ali u okviru državne škole javne uprave se organizuju povremene obuke koje uključuju povezane teme od značaja za prava deteta.

Crna Gora

Vlada Crne Gore je pitanja nadležnosti za prava maloletnika u kontaktu sa pravosuđem poverila Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava. U organizacionoj strukturi Ministarstva od posebnog značaja je Direktorat za krivično i građansko zakonodavstvo čiji je sastavni deo direkcija za krivično

⁴⁷ Uredba o ustrojstvu Ministarstva pravosuđa i uprave 2020. godine („Narodne novine“, br. 97/20). Čl. 78.

⁴⁸ Ibid. Tablica 1.

zakonodavstvo. Direkcija za krivično zakonodavstvo priprema strategije i prati njihovu realizaciju za oblasti krivičnog zakonodavstva uključujući i maloletničko krivično zakonodavstvo. U cilju harmonizacije zakonodavstva sa standardima UN, SE, EU priprema predloge zakona i podzakonskih akata koji se odnose na krivično materijalno i procesno zakonodavstvo i maloletničko krivično zakonodavstvo. Realizuje nadzor kao i analizu efekata nad sprovođenjem zakona i podzakonskih akata i drugih propisa iz delokruga Direkcije. Dodatna vrlo važna nadležnost se odnosi na prikupljanje, obrađivanje i analiziranje podataka u oblasti krivičnog materijalnog i procesnog prava i maloletničkog krivičnog prava uključujući praćenje izveštaja o radu pravosudnih organa u oblasti primene maloletničkog zakonodavstva i izradu analitičkih i statističkih izveštala u navedenim oblastima.⁴⁹

U pogledu administrativnih kapaciteta direkcije za krivično zakonodavstvo oni su regulisani Aktom o internoj sistematizaciji Ministarstva i broje ukupno pet službenika. Na čelu direkcije se nalazi Načelnik direkcije koji rukovodi i usmerava rad državnih službenika. Na poslovima od značaja za maloletničko pravosuđe angažovana su tri službenika u rangu samostalnog savetnika.⁵⁰

U pogledu specijalizacije službenika koji se zapošljavaju na poslovima od značaja za prava deteta nije predviđena specijalizacija ali je precizirano da mora da se radi o licima koja imaju najmanje tri godine iskustva za samostalnog savetnika I ranga odnosno najmanje dve godine iskustva za samostalnog savetnika II kategorije.⁵¹ Za sva navedena radna mesta je neophodan uslov završen pravni fakultet. Iako obavezna specijalizacija kao ni obavezne obuke nisu predviđene službenici ministarstava učestvuju u obukama koje se povremeno organizuju od strane međunarodnih organizacija poput UNICEFA.⁵²

Slovenija

Vlada Republike Slovenije je pitanja maloletničkog pravosuđa poverila Ministarstvu za pravosuđe. U okviru navedenog ministarstva organizovan je Direktorat za kazneno pravo i ljudska prava kome su povereni poslovi pripreme i zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti krivičnog materijalnog i procesnog prava, zaštite ljudskih prava, izvršenja krivičnih sankcija kao i nadoknade štete žrtvama krivičnih dela. Takođe, Direktorat je odgovoran za usklađivanje zakonodavstva sa *acquis communautaire* Evropske Unije ali i ostalim međunarodnim standardima.⁵³

Direktorat za kazneno pravo i ljudska prava u svom sastavu ima tri organizacione jedinice: Sektor za kazneno pravo i ljudska prava, Sektor za izvršenje krivičnih sankcija i Sektor za ispravljanje nepravde i

⁴⁹ Vlada Crne Gore, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava <https://www.gov.me/mpa/organizacione-jedinice-ministarstva-pravde-ljudskih-i-manjinskih-prava/dokumenta-o-organizaciji-ministarstva-pravde-ljudskih-i-manjinskih-prava> pristupljeno 30. oktobra 2021. godine. Čl.5.

⁵⁰ Ibid čl.15 stav 2.1

⁵¹ Ibid čl.15 stav 2.1

⁵² UNICEF, Pravosuđe po mjeri djeteta <https://www.unicef.org/montenegro/price/pravosu%C4%91e-po-mjeri-djeteta> pristupljeno 30. oktobra 2021. godine.

⁵³ Ministrstvo za pravosodje, Direktorat za kazneno pravo in človekove pravice, <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-pravosodje/o-ministrstvu-za-pravosodje/direktorat-za-kazneno-pravo-in-clovekove-pravice/> pristupljeno 01. novembra 2021. godine.

podršku žrtvama krivičnih dela. Na čelu direktora se nalazi generalni direktor dok su na čelu sektora načelnici sektora.⁵⁴

Sektor za kazneno pravo i ljudska prava priprema predloge zakona i podzakonskih akata iz oblasti krivičnog materijalnog prava, krivičnog procesnog prava, prekršaja, oduzimanja imovine stečene krivičnim delima, zaštite ljudskih prava, zaštite podataka o ličnosti i zaštite integriteta i sprečavanja korupcije, prati i analiza primenu važećih propisa iz oblasti rada sektora, priprema pravna mišljenja Ministarstva na zakone i podzakonske akte iz oblasti rada sektora, priprema mišljenja na predloge zakona i podzakonskih akata drugih ministarstava u delu koji se odnosi na oblasti rada sektora (međuresorna koordinacija), priprema druge materijale, mišljenja, stavova i odgovore iz oblasti rada sektora (odgovore na poslanička pitanja, novinarska pitanja, pitanja građana, mišljenja i odgovori na materijale, zahteve i predloge Vlade, Narodne skupštine, Zaštitnika građana, Informacije Poverenik, Komisija za sprečavanje korupcije i dr.) kao i učešće u radnim grupama iz oblasti rada sektora.⁵⁵

Sektor za ispravljanje nepravde i podršku žrtvama krivičnih dela priprema predloge zakona i podzakonskih akata iz oblasti ispravljanja nepravdi i obeštećenja žrtvama krivičnih dela, praćenje i analiziranje primene važećih propisa iz oblasti rada sektora, obavljanje stručnih i administrativnih poslova za Komisiju Vlade Republike Slovenije za sprovođenje Zakona o otklanjanju nepravdi i savetovanje i pomoć građanima. Ovaj sektor je takođe nadležan za pružanje stručne pomoć Vladi Republike Slovenije u oblasti obeštećenja žrtava, obavljanje stručnih i administrativnih poslova za komisiju koju imenuje Vlada za sprovođenje Zakona o odšteti žrtvama krivičnih dela i vođenje evidencije o podnosiocima zahteva i izdatih rešenja o obeštećenju po Zakonu o obeštećenju žrtvama krivičnih dela, pripremu pravnih mišljenja Ministarstva na zakone i podzakonske akte iz oblasti rada sektora kao i pripremu mišljenja na predloge zakona i podzakonskih akata drugih ministarstava u delu koji se odnosi na oblasti rada sektora (međuresorna koordinacija).⁵⁶

Srbija

U Republici Srbiji nadležnost za uređenje funkcionisanja maloletničkog pravosuđa je poverena Ministarstvu pravde. Zakonom o ministarstvima je definisano da Ministarstvo pravde obavlja poslove državne uprave u oblasti krivičnog zakonodavstva, pripremu propisa za postupanje pred sudovima, pripremu propisa u vezi sa programom zaštite u krivičnom postupku, koordinaciju službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih delu, besplatnu pravnu pomoć.⁵⁷ U okviru organizacione strukture za maloletničko pravosuđe najvažniji je Sektor za normativne poslove koji obavlja normativne, studijsko-analitičke i upravne poslove izrade i praćenja primene zakona i drugih propisa i međunarodnih ugovora iz delokruga Ministarstva, poslove izrade stručnih mišljenja i uputstava za primenu propisa koje priprema Ministarstvo

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ministrstvo za pravosodje, Sektor za kaznovalno pravo in človekove pravice http://mp.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_kaznovalno_pravo_in_clovekove_pravice/sektor_za_kaznovalno_pravo_in_clovekove_pravice/index.html pristupljeno 01. novembra 2021. godine.

⁵⁶ Ministrstvo za pravosodje, Sektor za popravu krivic in podpora žrtvam kaznivih dejanj http://mp.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_kaznovalno_pravo_in_clovekove_pravice/sektor_za_popravu_krivic_in_podporo_zrtvam_kaznivih_dejanj/index.html. pristupljeno 01. novembra 2021. godine.

⁵⁷ Zakon o ministarstvima "Službeni glasnik RS", broj 128 od 26. oktobra 2020. čl.10 stav 1.

što obuhvata propise krivičnog zakonodavstva kao i pravosudno organizacionog, pripremu mišljenja o nacrtima zakona i predlozima drugih propisa čiji su predlagači drugi organi državne uprave, praćenje stanja i primenu propisa iz delokruga Ministarstva i ukazivanje na potrebe i pravce normativnog uređenja, usaglašavanje propisa iz delokruga Ministarstva sa propisima i standardima EU, analizu efekata propisa kao i pravno-tehničku redakciju propisa koje priprema. ⁵⁸

Dodatno za maloletničko pravosuđe i prava deteta važan je i Sektor za evropske integracije i međunarodne projekte koji obavlja poslove koji se odnose na praćenje realizacije programa evropskih integracija u oblasti pravosuđa, sprovođenje obaveza iz delokruga Ministarstva koje proizilaze iz obaveza pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji (EU), praćenje sprovođenja obaveza iz delokruga Ministarstva koje proizilaze iz strateških dokumenata vezanih za proces pridruživanja EU, ispunjavanje preporuka iz Godišnjeg izveštaja koji Evropska komisija objavljuje o napretku Srbije u procesu pristupanja EU i druge povezane poslove od značaja za usklađivanje sa evropskim standardima. U Sektoru za evropske integracije i međunarodne projekte obrazovane su tri uže unutrašnje jedinice od kojih je za maloletničko pravosuđe i prava deteta najvažniji Odsek za strateško planiranje i evropske integracije. Odsek za strateško planiranje i evropske integracije obavlja poslove koje se odnose na strateško planiranje, stratešku analizu, koordinaciju projekata i aktivnosti koje proizilaze iz institucionalnih ciljeva Ministarstva pravde i pridruživanja Republike Srbije EU uključujući i definisanja strateških ciljeva Ministarstva pravde na institucionalnom nivou, analiziranja postojećeg stanja, postavljanja strategijskih pravaca implementacije aktivnosti u cilju ostvarivanja ciljeva, uspostavljanja strateške kontrole, koordinacije i upravljanja. ⁵⁹

U pogledu administrativnih kapaciteta Ministarstva pravde u oblastima od značaja za prava deteta u sektoru za normativne poslove Ministarstva pravde sistematizovano je ukupno osam izvršilačkih radnih mesta, ali je samo pet radnih mesta popunjeno. U pogledu ranga državnih službenika od popunjenih pet radnih mesta na tri mesta se nalaze samostalni savetnici dok na po jedno mesto se nalazi savetnik odnosno mlađi savetnik. Upravljanje radom sektora povereno je pomoćniku ministra. ⁶⁰ U okviru sektora za evropske integracije i međunarodne projekte i pripadajućeg Odseka za strateško planiranje i evropske integracije sistematizovana su četiri radna mesta i popunjena su tri. U pogledu ranga državnih službenika od popunjena tri radna mesta na čelu odseka je šef Odseka u rangu viši savetnik, dok su preostala dva mesta u rangu samostalnog savetnika odnosno mlađeg savetnika. ⁶¹

U pogledu obavezne specijalizacije u oblasti prava deteta ona nije predviđena ali je za službenike raspoređene u sektoru za normativne poslove uslov za zasnivanje radnog odnosa je stečeno visoko obrazovanje iz oblasti prava. Dodatno u okviru Nacionalne akademije za javnu upravu dostupan je modul obuke o osnovama ljudskih prava koji je dostupan svim državnim službenicima. ⁶²

⁵⁸ Ministarstvo pravde, Informator o radu, <https://www.mpravde.gov.rs/dokumenta/60/izvestaji.php> ažuriran 03. novembra 2021. godine str. 78

⁵⁹Ibid str. 68 - 70

⁶⁰ Ibid str. 78

⁶¹ Ibid str. 68 - 70

⁶²Nacionalna akademija za javnu upravu, Opšti program obuke državnih službenika za 2021 <https://www.napa.gov.rs/extfile/sr/2202021..pdf> pristupljeno 04. novembra 2021. godine.

Zaključak

Pregledom organizacionih struktura, poverenih poslova i nadležnosti u svim analiziranim državama uključujući i Republiku Srbiju možemo da zaključimo da je nadležnost za pitanja maloletničkog pravosuđa i prava deteta u kontaktu sa pravosuđem osnovna nadležnost ministarstava pravde. Gotovo univerzalno posmatrana ministarstva su nadležna za pripremu propisa iz oblasti krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava, prava žrtva krivičnih dela, organizaciju izvršenja krivičnih sankcija, nadzorom nad primenom zakonodavstva i izveštavanju kako prema međunarodnim organizacijama tako i za unutar državna izveštavanja kao i praćenje usklađenosti sa evropskim i međunarodnim standardima.

U pogledu tipičnih organizacionih rešenja možemo da primetimo da u analiziranim ministarstvima pravde poslove od značaja za decu u kontaktu sa pravosuđem obavljaju organizacione jedinice posvećene krivičnom zakonodavstvu. Najčešće primećeno rešenje je organizovanje jedne organizacione jedinice višeg ranga poput uprave, direkcije ili sektora posvećene krivičnom zakonodavstvu koje je potom bliže organizovana u organizacione jedinice nižeg ranga posvećene krivičnom materijalnom i krivičnom procesnom pravu. Kao primer dobre prakse u odnosu na prava maloletnika izdvaja se primer Republike Hrvatske. U okviru Ministarstva za pravosuđe Republike Hrvatske u Upravi za kazneno pravo obrazovana je Služba za propise kaznenog procesnog prava čiji je deo poseban **Odjel za maloletničko pravo**.

Odjel je odgovoran za izradu predloga zakona i predloga drugih propisa iz oblasti maloletničkog prava, analizira i prati primenu propisa, učestvuje u radu institucija i drugih tela Evropske unije i Saveta Evrope, analizira usklađenost propisa sa pravom Evropske unije i Saveta Evrope i izrađuje stručna mišljenja u vezi nacрта predloga propisa iz drugih područja prava u odnosu na maloletničko pravo čime je ovaj odjel postavljen u funkciju koordinatora za pitanja maloletničkog prava.

Dodatno u odnosu na rešenje u Republici Srbiji u posmatranim državama pitanjima krivičnog prava je posvećeno više organizacionih i administrativnih kapaciteta. U posmatranim zemljama može se uočiti da je uobičajena podela na dva ili više sektora kojima su podeljena zaduženja po oblastima normativnog delovanja najčešća podela je na odeljenje za građansko pravo i odeljenje za krivično pravo.

U okviru Ministarstva Pravde Republike Srbije materijom krivičnog prava kako materijalnog tako i procesnog rukovodi Sektor za normativne poslove u kome je sistematizovano ukupno pet radnih mesta i popunjeno ukupno četiri. Međutim, navedenom sektoru su povereni poslovi iz celokupne normativne nadležnosti ministarstva pravde uključujući krivično zakonodavstvo i zakonodavstvo o privrednim prestupima i prekršajima, pripremu zakona kojim se uređuje pravo svojine i druga stvarna prava, obligacione odnose, nasleđivanje, postupak pred sudovima, upravni spor, organizaciju i rad pravosudnih organa, pravosudni ispit, stručno usavršavanje nosilaca pravosudnih funkcija i pravosudnih profesija, sudske veštake, prevodioce i tumače, izvršenje krivičnih sankcija, rehabilitaciju, amnestiju i pomilovanje, izručenje, prikupljanje podataka o izvršenim krivičnim delima protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, pripremu propisa u vezi sa programom zaštite u krivičnom postupku, advokaturu i druge pravosudne profesije, besplatnu pravnu pomoć, sudsku stražu, pripremu propisa o postupku pred Ustavnim sudom i pravnom dejstvu odluka Ustavnog suda, pripremu propisa u oblasti borbe protiv korupcije, pripremu propisa o crkvama i verskim zajednicama, pripremu propisa o zaštiti podataka o

ličnosti i tajnosti podataka. Dodatno poslovi sektora obuhvataju i analitičke i savetodavne poslove u vezi navedenog zakonodavstva i strateškog okvira.

Imajući u vidu obim normativnih nadležnosti Ministarstva pravde i kapacitete i organizaciju sektora za normativne poslove postoji očigledan manjak kapaciteta i prostora za specijalizaciju službenika za rad na propisima od značaja za prava deteta, a imajući u vidu specifičnost ove oblasti i potrebu za posebnom senzibilizacijom i poznavanjem velikog broja različitih međunarodnih standarda od značaja za maloletničko pravosuđe restrukturiranje i jačanje kapaciteta ovog sektora bi bila od velike koristi. Dodatno, u prilog potrebi za jačanjem kapaciteta i boljom koordinacijom rada na reformi maloletničkog pravosuđa govori i značajan broj i kompleksnost normativnih izmena koje proizilaze iz obaveza usklađivanja sa međunarodnim standardima u oblasti prava deteta kao i obaveze koje proizilaze iz strateških dokumenata koji posebnu pažnju posvećuju pravima deteta poput Akcionog plana za Poglavlje 23 i Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtva i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji.

Spisak izvora

- Die Österreichische Justiz, Bundesministerium für Justiz, dostupno na <https://www.justiz.gv.at/home/ministerium/bundesministerium-fuer-justiz~954.de.html> pristupljeno 20. oktobra 2021. godine.
- Bundesministerium für Justiz,, Organigramm, dostupno na <https://www.bmj.gv.at/dam/jcr:6fd557a8-9348-4fba-a890-9b3a3234b21e/Organigramm%20Oktober%202021.pdf> objavljeno 8. oktobra 2021. godine
- Bundesministerium für Justiz,, Geschäfts- und Personaleinteilung, dostupno na <https://www.bmj.gv.at/dam/jcr:7c411e58-8a71-4467-b407-7d5d655f4d75/Gesch%C3%A4fts-%20und%20Personaleinteilung%201.12.2020.pdf> pristupljeno 20. oktobra 2021. godine.
- The European Judicial Training Network (EJTN), Federal Ministry of Justice / Bundesministerium für Justiz, dostupno na <https://www.ejtn.eu/About/EJTN-Affiliates/Members/Austria/> pristupljeno 20. oktobra 2021. godine.
- Igazságügyi Minisztérium, Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata, dostupno na <https://2015-2019.kormany.hu/download/4/59/d1000/IMSZMSZ.pdf> pristupljeno 23. oktobra 2021. godine.
- National Office for the Judiciary cope of authority of the President of NOJ and the central administrative supervision of the National Judicial Council (NJC) dostupno na <https://birosag.hu/en/national-office-judiciary> pristupljeno 23. oktobra 2021. godine.
- Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske, Uprava za kazneno pravo, dostupno na <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-kazneno-pravo/6305> pristupljeno 28. oktobra 2021. godine.
- Uredba o ustrojstvu Ministarstva pravosuđa i uprave 2020. godine („Narodne novine“, br. 97/20).
- Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, dostupno na <https://www.gov.me/mpa/organizacione-jedinice-ministarstva-pravde-ljudskih-i-manjinskih-prava/dokumenta-o-organizaciji-ministarstva-pravde-ljudskih-i-manjinskih-prava> pristupljeno 30. oktobra 2021. godine.
- UNICEF, Pravosuđe po mjeri djeteta dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/price/pravosu%C4%91e-po-mjeri-djeteta> pristupljeno 30. oktobra 2021. godine.
- Ministrstvo za pravosodje, Direktorat za kaznovalno pravo in človekove pravice, dostupno na <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-pravosodje/o-ministrstvu-za-pravosodje/direktorat-za-kaznovalno-pravo-in-clovekove-pravice/> pristupljeno 01. novembra 2021. godine.

- Ministrstvo za pravosodje, Sektor za kaznovalno pravo in človekove pravice dostupno na http://mp.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_kaznovalno_pravo_in_clovekove_pravice/sektor_za_kaznovalno_pravo_in_clovekove_pravice/index.html pristupljeno 01. novembra 2021. godine.
- Zakon o ministarstvima "Službeni glasnik RS", br. 128/2020.
- Ministarstvo pravde, Informator o radu, dostupno na <https://www.mpravde.gov.rs/dokumenta/60/izvestaji.php> ažuriran 03. novembra 2021. godine
- Nacionalna akademija za javnu upravu, Opšti program obuke državnih službenika za 2021 dostupno na <https://www.napa.gov.rs/extfile/sr/2202021..pdf> pristupljeno 04. novembra 2021. godine.

Aneks I: Upitnik

Da li postoji poseban sektor/odjeljenje nadležno za decu u kontaktu sa pravosuđem u vašem ministarstvu?

Ako je odgovor DA.

1a) Koliko dugo ovo odeljenje postoji/ kada je osnovano?

linije)

(dodati

1b) Kakvi su administrativni kapaciteti odeljenja u smislu broja, ranga i strukture zaposlenih državnih službenika?

linije)

(dodati

1c) Koje su konkretne nadležnosti i dužnosti posebnog sektora/oddeljenja zaduženog za pravosuđe za decu?

linije)

(dodati

Ako je odgovor NE.

1d) Molimo vas da nam dostavite informacije o tome koji su sektori/oddeljenja vašeg ministarstva ili drugih institucija nadležni za pravosuđe za decu (van sudskih postupaka) i koji su njihovi administrativni kapaciteti?

linije)

(dodati

Da li u vašem Ministarstvu postoji osoba koja je koordinator za pravosuđe za djecu? Ako je odgovor DA, možete li navesti njegove/njene odgovornosti, položaj i odnos sa ostalim pravosudnim institucijama?

linije)

(dodati

Možete li navesti da li postoji specijalizovana obuka za osoblje Ministarstva koje radi u sektorima/oddeljenjima zaduženim za pravosuđe za decu? Ako je odgovor DA, da li je obuka obavezna i koje su teme obuhvaćene planom obuke?

linije)

(dodati